Martin Gilbert: Igazak Magyarországon, 1944

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2019. március / XXXI. évfolyam 3. szám

szombat

Vörösök és fehérek emlékezete

1919-2019

Bödők Gergely
Csunderlik Péter
Hatos Pál
Róbert Péter írásai

Meghívó

A Hegedűs Gyula utcai zsinagóga templomkörzete
és Az Élet Menete Alapítvány
2019. március 24-én, vasárnap, délelőtt 11 órai kezdettel
emléksétát szervez az Újlipótvárosban
Prof. Dr. Schőner Alfréd főrabbi vezetésével.

A séta alkalmával olyan hősök emléktábláit keressük fel,
akik a II. világháború idején – akár életük kockáztatásával is –
mentették az üldözötteket.

Találkozó: 11 óra, 1136 Budapest, Hegedűs Gyula utca 3.
(zsinagóga)

A sétához több nagykövetség diplomatája is csatlakozik.
Kérjük, belátásuk szerint hozzanak magukkal virágot
vagy követ. Köszönjük.

BZSH Hegedűs Templomkörzet

Az Élet Menete

www.eletmenete.hu

Hősök útján Megemlékezés, Prof. Dr. Schőner Alfréd főrabbival.

Az Élet Menete Alapítvány
vagonkiállításának megnyitója

2019. március 19. 11:30
Pécs vasútállomás

HOLOKAUSZT VAGONKIÁLLÍTÁS www.eletmenete.hu

A kiállítás megtekinthető (térítésmentesen) március 24-ig
Hétköznap: 8.00–17.00, hétvégén: 9.00–16.00

A kiállítást megnyitja:
Páva Zsolt polgármester

Felszólalók:
Schönberger András, főrabbi
Goldmann Tamás, a Pécsi Zsidó Hitközség elnöke
Dr. Lukács András, Pécsi Magyar-Izraeli Baráti Társaság alelnöke
Gordon Gábor, Az Élet Menete Alapítvány kuratóriumának elnöke
Közreműködik:
Boda Péter és a Gandhi Hagyományőrző Együttes

EMLÉKEZNI ÉS
EMLÉKEZTETNI
MINDANNYIUNK
KÖTELESSÉGE!

Az Élet Menete

MAZSIHISZ

MINISZTERELNÖKSÉG

Csoportok bejelentkezése:
Kapin Kinga +36-30/215-4489 • E-mail: kinga@eletmenete.hu
www.eletmenete.hu

szombat
2019. március

TARTALOM

4 | Hatos Pál:
„Jöttek, mertek, vállalkoztak”
(Az 1919-es proltárdiktatúra
mítoszokon innen és túl)

10 | Róbert Péter:
Hamis tükörben?
(Forradalom és ellen-
forradalom a zsidó sajtóban)

15 | Csunderlik Péter:
A Tanácsköztársaság
mint „zsidódiktatúra”?
(A kommün antiszemita,
asszimilációpárti és cionista
értelmezései a korai
Horthy-korszakban)

18 | Bödők Gergely:
Egy emlékmű története
(A „Nemzet Vértanúinak
1918–1919” emlékmű és
az ehhez kapcsolódó izraelita
hitközségi iratanyagok)

22 | Martin Gilbert:
Igazak Magyarországon

30 | Tardos János:
Tibi a vérzivatarban

4–9. „JÖTTEK, MERTEK, VÁLLALKOZTAK”

szombat

2019. március
5779. ádár II.

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:
Deák Gábor, Itamár Jáoz-Keszt
Komoróczy Szonja Ráhel
Korányi László, Kovács András
Novák Attila, Tatár György

Szerkesztőség:
Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Szász Anna Lujza szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:
Uri Asaf, Bassa László, Bóka B. László
Csáki Márton, Mátraházi (Suematra) Zsuzsa
Németh Ványi Klári, Szarka Zsuzsa
Várnai Pál

A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Mazsihisz
Mazsök
Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2018. február 18-án

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1054 Budapest, Tüköry utca 3.
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org

Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 5950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat" számú alszámlán

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.
HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

Hatos Pál

„JÖTTEK, MERTEK, VÁLLALKOZTAK"

Az 1919-es proltárdiktatúra mítoszokon innen és túl

Az 1917-ben a cári Ororszország összeomlását követő káoszban fegyveres puccsal hatalomra jutott Lenin messze hangzó első szava a béke volt. Amikor Breszt-Litovszkban vállalta a vesztes békét, azt tette, amire mindenki vágyott Közép-Európában és Magyarországon is: rövid úton kivezette országát a világháborúból. A megalázó békekötés kivégezte a cári birodalmat, de utat nyitott a bolsevizmus világforradalmi törekvéseinek, amelynek lehetőségét az orosz forradalom vezérei, Lenin és Trockij azonnal megragadták. Miközben Oroszországban és határvidékein kibontakozott a polgárháború, és az éhség is tízezrével szedte áldozatait, a világforradalom jól fizetett vállalkozó ügynökei rajzottak ki szerte Közép- és Kelet Európába.

Egy volt közülük Kun Béla, a kolozsvári 21-es honvéd gyalogezred 1916-ban Galíciában hadifogságba esett zászlósa, hajdani bohém kolozsvári újságíró és nagyhangú szocialista agitátor, akinek szociáldemokrata pártkarrierjét egy sikkasztási ügy közvetlenül a háború előtt tönkrevágta. Kun a bolsevik hatalomátvételt követő első hetekben érkezett a szibériai Tomszkból Pétervárra és rövid időn belül elnyerte fontos bolsevik vezetők bizalmát. Nem kértek tőle erkölcsi bizonyítványt, – azoknak, akik 1918 nyarán elrendelték a cári család kiirtását, aligha voltak morális skrupulusai –, csupán azt, hogy minél több magyar és más nemzetségű hadifoglyot állítson a kommunista ügy szolgálatába. Kun Béla már 1918. március 24-én megalakította az Oroszországi Kommunista Párt magyar szekcióját, s hamarosan ő került a külföldi hadifoglyok szervezetének élére is. Ennek 1918. április 14–18. közötti kongresszusán fogalmazta meg a hazatérők teendőit: „Miért harcolnátok? A haza érért? De a proletariátusnak nincs hazája. Fordítsátok fegyvereiteket tisztjeitek és tábornokaitok ellen!" Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásakor megnyílt az út hazafelé. 1918. november 4-én formálisan is megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja s százak indultak rögtön útnak a pártmunka közkatonai közül is. Nem mindegyiküket a meggyőződés hajtotta, többségüket talán csak az, hogy pénzt kapjanak a hazatéréshez. A mozgalom vezetője hálókocsin utazott, Dr. Sebestyén Emil ezredorvos nevére kiállított hamis útlevéllel. Kalandos hazaútján Kun sohasem veszítette el lélekjelenlétét, az egyik galíciai vendéglőben a szállásadó zsidó fogadósné beteg gyermekét is meggyógyította, a határon pedig az osztrák tiszteknek teli szájjal szidta a moszkvai Kun Bélát, a kommunista vezért – saját magát. Kun sok pénzt hozott magával; ezt útitársai is el-

1919

Vannak esztendők, amelyek meghatározzák a következő évtizedek sorsát. Ezek olyanok, mint egy nagy rendező pályaudvar, ahol az addig egyenes pályán, egy irányba haladó vonatok hirtelen bonyolult váltórendszereken haladnak át, és nem lehet előre látni, hogy a rengeteg egymásba fonódó sínpár közül melyiken haladnak tovább. Ilyen volt 1918, és ilyennek bizonyult 1919 is. Demokratikus köztársaság; proletárdiktatúra és vörösterror; ellenforradalom és fehérterror váltogatták egymást néhány havonta, és nem lehetett tudni, melyik rendszer lesz képes stabilizálódni.

A szilárd állami keretek szétesését, a zűrzavart a zsidók szokás szerint az átlagnál jobban megszenvedték. A zsidóellenes atrocitások már a monarchia bomlásával elkezdődtek. A proletárdiktatúrában a zsidóknak mint birtokosoknak volt jó esélyük kivívni a hatalom haragját, a fehérterror idején pedig ennél is nagyobb valószínűséggel lettek a bosszúért lihegő különítményesek áldozatai, akiknek zsidó és kommunista, többnyire, egykutya volt.

Ez a meggyőződés mélyen beivódott az ellenforradalmi rendszer ideológiájába, és 1919 után Európa szerte a diadalmas útjára induló szélsőjobb alapvető (rög)eszméje lett. A forradalmi, kommunista pártokban Közép-Kelet-Európában mindenütt észlelhető volt a zsidó származásúak messze átlag feletti részvétele. A közösségüket megtagadó és a világi messianizmus hívéül szegődő forradalmárok szám szerint ugyan a zsidók elhanyagolható töredékét alkották, miközben a hivatalos zsidó szervezetek mindig is lojálisak voltak. De a nemzeti gondolat megrészegült híveit ez nem zavarta. Számukra ez volt a végső bizonyítéka annak, amit eddig is sejteni véltek: a zsidók világhatalomra törnek. Az évezredes mélységekből előtörő zsidóellenes indulatok ezzel széles körökben új és szilárd legitimációt nyertek.

mondták és leírták, 1919. februári rendőrségi kihallgatásán pedig maga is beszámolt róla, a kommunista történetírás viszont – a „cél szentesíti az eszközt" alapon – napirendre tért felette. A forradalmak sokba kerülnek, ennek ellenére a forradalmak historiográfiája ritkán foglalkozik a finanszírozás kérdésével, amelyeknek legtöbbször és igen érthetően hiányos is a forrásbázisa. „Pénz van bőven. Adunk még és még számlálatlanul, [...] írja meg, mennyi kell" – írta Lenin pattogva külföldi ágenseinek 1918 őszén. Kun magyarországi kommunizmusa egy napig sem maradt volna életben a guruló rubelek nélkül.

Amikor Kun november közepén végre megérkezett Budapestre, nem pihent meg, hanem továbbutazott Bécsbe. Valószínűleg ide szólt *fontosabbik* megbízatása Moszkvából. Friedrich Adlertől azonban kosarat kapott: az osztrák szociáldemokraták nem találták megvalósíthatónak Lenin kockázatos világforradalmi ajánlatát, amelyet a magyar elvtárs a cipőtalpába varrott levélben hozott nekik. Számukra az antant élelmiszersegélye reálisabb garanciája volt a munkásérdekeknek, mint a kommunista apokalipszis. Kun – bár nem mondott le Ausztria bolsevizálásáról – visszautazott Pestre, ahol a magyar szociáldemokrata vezetőket is megkörnyékezte. Egyelőre kevesen hittek fantasztikus terveiben. De Kun olyan ember volt, aki ha kidobják az ajtón, az ablakon mászik be. A szociáldemokrata *mainstream*mel elégedetlen pártellenzékhez, Korvin Ottó vezette szintinédzser forradalmi szocialistákhoz, Kelen József és Hevesi Gyula anarchista mérnökköréhez, illetve a Kassák Lajos *Ma* című folyóirata körül gyülekező avantgárd írókhoz és művészekhez fordult. Először ezeket a csoportokat gyűjtötte maga köré, ellentmondást nem tűrve, de állásokat könnyen osztogatva. Hajós Edit, Balázs Béla első felesége, aki kemény és hajlíthatatlan kommunista volt, időskorában is azt mondta: „Kun olyan emberben, akit nem lehet megvenni, nem bízott." Gátlástalan alvezérekre – mint az Oroszországban megismert Szamuely Tibor - és az itthoni háborús alvilág nem sokat töprengő közkatonáira egyaránt szüksége volt, így hamarosan Tisza István valószínű gyilkosai is körülötte nyüzsögtek. Velük a megvesztegetésben jártas Kun Béla az aprópénz és a kisebb címletek nyelvén beszélt. Az egymással laza baráti-rokoni kapcsolatban lévő fiatal értelmiségi csoportok csatlakozását viszont nem a pénz, hanem az

A Tanácsköztársaság kikiáltása

Lenin 1920 májusában egy nagygyűlésen beszél

Kassák Lajos folyóirata (jobbra)

könnyítette meg, hogy a megváltásra vártak. A kommunizmus bolsevik változatának mibenléte gyakorlatilag ismeretlen volt, még a tanult szocialisták számára is. De nem is volt rá szükség, hogy pontos dogmatika készítse elő a kommunizmust. Kun Béla értelmiségi közönsége sem Marxot vagy Lenint olvasva jutott el a kommunista táborba, inkább Nietzschén keresztül. A későbbi kötelező olvasmányokat még senki sem ismerte, a kommunista párt titkársága a költő Kassák Lajostól vette kölcsön Lenin *Állam és forradalom* című könyvét. De elolvasni sem kellett, a Lenin melletti döntés önmagában leninistává tette a hívőket.

„Oroszországban az emberek megpróbálnak egy tökéletesen igazságos világot létrehozni. Ez vallási ügy" – mondta az író Franz Kafka a bolsevizmusról. Megállapítása a korai magyar kommunistákra is igaz volt Lukács Györgytől Sinkó Ervinig. A bolsevik politika kezdeti vallásos vonzerejéhez kétség sem férhet. A Vasárnapi Kör egyik délutánján Lukács György azt felelte az írónő Leszner Annának, aki a kommunizmus ígérteiről faggatta őt: „Még a kövek is üdvözülni fognak." Lukács türelmetlen messianizmusa némi habozás után az erőszakos megváltás mellett tette le a garast. 1918 tavaszán már azt írta, hogy „most rögtön, ebben a pillanatban meg kell valósítanunk, a földre kell hoznunk az isten országát." Amikor megtért a bolsevizmushoz, a regényíró Dosztojevszkij és a drámaíró Friedrich Hebbel voltak az ihletői, először elutasította, később pedig hittételként magáévá tette, hogy lehetséges „az igazsághoz keresztülhazudni magunkat."

Budapesten a Kommunisták Magyarországi Pártja egy hónapon belül másodszor is megalakult. Az alapítók fiatalok voltak és többségükben zsidók, vagy zsidó származásúak. Pesten éppúgy, mint Berlinben, Péterváron s szerte Európában, ahol kommunista pártokat alapítottak. A fiataloknak öreg és piszkos volt az új demokrácia is: szüleik megalkuvó és megöregedett vágyaival azonosították. Az egyszerre nemzedéki és világnézeti leszámolás néha egészen abszurd módon nyilvánult meg. Az *1918 Szabadulás* című költői antológiában Révai József *Tizenegyedik ige* című versében olyan sorok dübörögtek, mint hogy „Dögölj meg anyám!", „Dögölj meg apám!", „Hát dögölj meg első tanítóm!" Az ifjú, alig húszéves Révai és társai nemcsak szüleikkel szakítottak szívesen, hanem lelkes irodalmi csatlósaivá lettek Kun Bélának. A vers egyébként legjobban tizennyolc éves Márai Sándornak tetszett, aki az újságírók Otthon Körének sokat látott pamlagain néhányadmagával megalakította a *Kommunista Írók Aktivista és Nemzetellenes Körét.*

Márai és a különc kommunista, Kassák példája mutatja, hogy nem csupán zsidó származású fiatalok váltak rajongókká. Szabó Dezső például 1919 februárjában

nem az ellenforradalom, hanem szintén a kommunizmus prófétája volt. Azt írta Ady ürügyén: „Minden magyar táguljon egyetemes emberré, s az életmentés egyetlen menekülésével vesse magát a szocializmusba, hogy előkészítse a minden emberit szabad termésbe védő kommunista világrendet." A halk szavú debreceni poéta, Tóth Árpád pedig azt kérte a „vörös Istentől": „Formáld át sáros, bűnös, ócska bolygónk, / Mit elrontott sok régi, úri isten, / [...] És a magad képére gyúrj át minket!" A ma már teljesen érthetetlen eksztázis és groteszk messiásvárás avantgárd újpogányságból és keresztény inspirációból éppúgy eredhetett, mint a zsidó vallási hagyományból.

Az agilis Kun Béla decemberben már a legjobban informált politikusok egyikének számított, de a közvélemény a megalakulás után néhány héttel szerzett igazi tudomást a kommunistákról, amikor 1918. december 7-én sikerült megjelentetnie a *Vörös Újság* első lapszámát. Az újság példányszáma rövidesen tízezerre emelkedett. A kommunistáknak minden más párt és politikai erő ellenség volt. De főleg a legközelebb állók. A szociáldemokratákat „hazaffy-szocialistáknak" gúnyolták, a demokratikus köztársaságot „őszirózsás kertiünnepélynek". Mégis, a Budapesti Munkástanácsba való befurakodás legalább olyan fontos volt Kun Béla számára, mint a főnökeikkel elégedetlen banktisztviselők megnyerése. A párt igazán fontos iratait azért nem sikerült a rendőrségnek később lefoglalnia, mert azok ott voltak, ahol senki sem kereste volna: a Tőzsdebíróság irattárának polcain.

Elindult az utcai agitáció is. A kreatív politikai marketing újszerű eszköze volt az ún. „hólabda" módszer: minden tag tartozott tíz újabb tagot szerezni, s mindenki köteles volt a párt terveit tíz másiknak tudtára adni. Így terjesztették ingyenes röplapjaikat is. A közvetlen propagandához tartozott a rögtönzött (ál)viták rendezése a villamoson: két emberből az egyik szidta, a másik dicsérte a kommunistákat, de mindig az utóbbi kerekedett felül, hiszen az előbbi is beépített kommunista volt. A kommunista párt egyébként is fővárosi párt volt, az agrárvidékekre nem jutott el, s nem is volt mondanivalója a parasztságnak. A munkásságnak sem nagyon. Salgótarjánban, Nagyváradon, Szegeden, Debrecenben és Sátoraljaújhelyen tudtak némi befolyást szerezni, Miskolc, Győr, Ózd üzemei azonban zárva maradtak előttük. Salgótarjánban a kommunista ügynökök az antiszemita jelszavaktól sem riadtak vissza, hogy a város csőcselékét a kereskedő polgárság ellen vezessék. A szervezett szociáldemokrata munkásságot meghódítani nem, legfeljebb elbizonytalanítani lehetett volna. De inkább a szocdem vezetők bizonytalanodtak el.

A kommunista hódítás igazi terepe – akárcsak Oroszországban – a demoralizált katonaság és a munkanélküliek tömegei: a hadifogságot megjártak és a hadirokkantak, illetve a helyüket nem találó leszerelt katonák közt volt. A bolsevizmus 1918-ban nemcsak értelmiségieknek és hivatásos forradalmároknak szóló ideológiai importáru-

MA

IRODALMI ÉS KÉPZŐMŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IV. Váci-utca 11/b. | Szerkesztik: KASSÁK LAJOS és UITZ BÉLA | Előfizetési ár Magyarországon: Egy évre 20 K, félévre 10 K.

TARTALOM: Borsnyák Sándor: Asztrol. / Kassák Lajos: Tovább a magunk utján. / Ivan Goll, Ludwig Rubiner, Victor Cäsarotty: A bolsevizmusról a kapitalizmusról (versek) / Henri Martin Barzun, Theo Varlet, G. I. Tomas (Versek) (Szemle.) / Gergely Sándor: Szobor. / Uitz Béla: Gallenbirtok. + 1 fa. Dinos Valvis, Gallenberti Sándor: Farmalmok. / Horace Trebbel kommunista önéletrajzi (esszéket). / Libero Altomare, Paiolo Buzzi: Versek (olasz). G. K. Chesterton irtaszkol. (angol) / Herczeg Iván: Szobor Dezső könyve.

III 12

„Az állam a munka rabszolgaságán nyugszik. Ha a munka szabad lesz az állam elveszett."

Tartalmazza a VI. kiállítás katalogusát is.

INTERNACIONÁLIS SZÁM ÁRA: 2 KORONA.

ként jelent meg Közép-Európában, hanem válasz is volt egy állapotra – pontosabban hiányállapotra. Az élelem és a központi hatalom rettenetes hiányára, az ellátás és a kormányzat összeomlására vagy tehetetlen vergődésére. A bolsevizmus a háborúban kivérzett és a háború nélkülözései miatt elkeseredett tömegek egyik hívószava lett. A leszámolás szükségességéről szóló véres panorámák leginkább a vesztes országokban, különösképpen a háború legnagyobb vesztesei között akadtak vevőre. A rokkantfelvonulások, a katonatüntetések vagy épp a házbérfizetés megtagadására ösztönző felhívások látványosan hívták fel a figyelmet a bolsevizmusra, és azok is a részvét és félelem ambivalens érzései között ingadoztak, akiknek racionális ellenvéleményük lett volna.

A kommunizmus démoni metafizikája abban ütközött ki igazán, hogy lelkiismeret-furdalást keltett: a minden erkölcsöt felrúgó kommunista taktika a politikai felelősség posztjaira csupán nemrég érkezett szocdem politikusokban bűntudatot keltett a szakadár „testvérpárttal" szemben, amelynek tagjai Leninnel és a bolsevikok tekintélyével takaróztak. Határozott akcióra csak akkor került sor, amikor 1919. február 20-án mintegy 1500 főnyi tömeg támadta meg a *Népszava* székházát, s lövöldözés tört ki, amelynek nyolc halálos áldozata volt, köztük két rendőr és hárman a népőrségből. Az éppen ülésező kormány még az éjszaka elrendelte és végrehajtotta több tucat kommunista vezető letartóztatását, másnapra pedig nagy munkásgyűlést hívtak össze. Ezen száz-, talán százötvenezer ember tüntetett az erőszak ellen; a szocdem párt által megmozgatott tömeg éppen százszorosa volt az előző napi kommunista csőcseléknek. Nem tudhatták, hogy hiába az imponáló demonstráció, a demokratikus intermezzo a végéhez közeledik. A börtönben ugyanis néhány elkeseredett rendőr nekiesett Kun Bélának, az esetről értesült a sajtó, s a félig agyonvert Kunt megkínzott Krisztusként mutatta be egy egész oldalas, hatásvadász riport, amelyet másnap *Az Est* című bulvárlap nagy reklámmal, százezres példányszámban öntött az utcára. Bár a közhangulatra is befolyással volt a szenzáció, Kun gyorsan gyógyuló sérülései leginkább a kormány maradék ellenállását sorvasztották el. Károlyi Mihályné meleg gyapjútakarókat küldetett a „szegény raboknak", maga Károlyi pedig felháborodottan utasította a főügyészt, hogy vegye le a rabruhát a „politikai foglyokról".

Néhány napon belül a kommunisták akciószabadsága lényegében helyreállt. A kőbányai Gyűjtőfogházban hamarosan megindultak az informális tárgyalások a szociáldemokrata „balszárny" és a lefogott Kun Béláék között, s hamarosan nagy vendégjárás és konferenciázás kezdődött; napi 80-100 fő látogatót fogadtak, gyakorlatilag minden ellenőrzés nélkül. Az elnyomott proletariátus börtönben sínylődő vezetője

Pogány József, Kunfi Zsigmond és Kun Béla

finom egyiptomi cigarettákat hozatott, a börtön főtisztje pedig csirkét vágatott és fagylaltot szervírozott, amikor Kun Bélát meglátogatta a felesége. Emellett írógépet is kapott – folyt tovább a röpiratkészítés, az agitáció, a pártmunka. Kun Béla lépéselőnybe került. Feltételeit meg is üzente a szocdem pártvezetésnek: szakítani kell az osztály-együttműködéssel, azaz a polgári erőkkel, le kell cserélni a régi közigazgatás tagjait, államosítani kell az üzemeket, a bankokat és a földeket, végre kell hajtani a szekularizációt – azaz az egyházak likvidálását –, és mindenekelőtt sutba kell dobni a demokratikus választásokat.

Lukács György

Az 1919. március 11-én elküldött programból tíz nap múlva valóság lett. Ahogy egy repülőgép-szerencsétlenséghez általában nem elég egy hiba, hanem szubjektív tényezők sorozata és kedvezőtlen külső körülmények együttes fellépése kell hozzá, úgy a március 20-án átadott híres Vix-jegyzék is csupán beteljesítette az egyre inkább bénultan tántorgó Károlyi-rendszer végzetét. A párizsi békekonferencia határozata szerint egy semleges zónát kellett létrehozni a magyar és román csapatok között, megakadályozandó a fegyveres konfliktusokat a békekonferencia végleges döntéséig. De ezt mindenki úgy értette, hogy román lesz a magyar Alföld nagy része is. A Vix-jegyzék brutális módon hozta az ország tudomására, hogy visszavonhatatlanul megbukott az antantbarát politika, Károlyi Mihály védjegye. A kommunisták látszatra ekkor még a Gyűjtőfogház rabjai voltak de tudták: ők a helyzet egyedüli urai, s ha a szocdemek megkeresik őket, csak a proletárdiktatúra jöhet, pártegyesüléssel és „keleti orientációval", azaz szövetség Leninnel és a bolsevik birodalommal. Nemsokára kész is volt az erről szóló megállapodás – csak a legtekintélyesebb szocialista politikus Garami Ernő tiltakozott ellene néhányadmagával, de rajta ekkorra már túllépett a történelem. Egyetlen ponton lett kompromisszum: az egyesült kommunista-szocialista párt neve egyelőre nem tartalmazta a „kommunista" jelzőt, de kikerült belőle a „demokrata" is: Magyarországi Szocialista Párt lett.

Ezzel befejezett ténnyé vált a puccsista hatalomátvétel. A Szociáldemokrata Párt sutba dobta az előző negyedszázadban felépített demokratikus identitását, és a kommunista világforradalmi ámokfutás társtet-

tesének szegődött el. A kriptokommunistává züllött Pogány József összehívta a Katonatanácsot, és kimondatta vele a csatlakozást a kommünhöz. Emberei azonnal akcióba léptek: megkezdték az autók rekvirálását, a stratégiai pontok megszállását, a rendőrség lefegyverzését, valamint a börtönben lévő kommunista vezetők kiszabadításának előkészítését. A művelt, de cinikus szocdem teoretikus, Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter, – egyébként Károlyi bizalmasa – a köztársasági elnököt sem avatta be a fejleményekbe. Pedig Károlyi arra várt, hogy az este összeülő Budapesti Munkástanács ülésén jelentheti be a szocialista kormány megalakulását.

Sok tinta elfolyt azon kérdés körül, hogy Károlyi átadta-e a hatalmat, s valóban aláírta a neve alatt megjelent kiáltványt, azaz felelős-e a kommunisták hatalomra jutásáért. Akkor viszont ez másodlagos volt. A dolgok irányítása már a kiszabadult kommunisták kezében volt, akik rekvirált autókon száguldottak be a Belvárosba. Szerepkörük, ki hová menjen, és mit vegyen át, már előre meg volt beszélve. Éjfélre a kaszárnyák, a fegyverraktárak, a fontosabb állami épületek, a vasutak is kommunista kézen voltak. A budapesti rendőrfőkapitány sem tanúsított ellenállást, amikor gallérjáról levágták a tiszti csillagot, hiszen sem utasítást, sem biztatást nem kapott arra, hogy kíserelje meg a puccs letörését. A rendőrség eltűnésének meg is lett a következménye: mintegy négyszáz üzletet raboltak ki az éjszaka folyamán a forradalmak jól értesült vámszedői. Közben lezajlott a budapesti Munkástanács ülése. Nem volt ellenhang, amikor Garbai Sándor a kőművesből lett szocdem szakszevezeti vezér ismertette a két párt egyesülési megállapodását. „Nincs más utunk" – mondta. „Amit a demokratikus Nyugatról nem kaptunk meg, azt a diktatórikus Keletről akarjuk megkapni." A külföldi megfigyelők azt jelentették Budapestről, hogy azért került sor a kommunista fordulatra, mert az ország feldarabolása miatt érzett és a szociáldemokrata munkásság által is osztott nemzeti elkeseredés nem ismert más kiutat.

A Munkástanács ülése után a szocdemek Erzsébet körúti titkárságán sor került az új párt első közös értekezletére is. Kun Béla szertartásos orosz csókkal köszöntötte az érkezőket, az ulánus egyenruhában feszítő Szamuely Tibort és a tudós milliomosfiú Lukács Györgyöt is. Majd összeállították a kormányt, amelyet Forradalmi Kormányzótanácsnak kereszteltek el. Kun első felszólalásában azt mondta: „Tisztelt Elvtársak! Azt hiszem, mindnyájuk véleményét tolmácsolom, amikor javasolom, hogy Tanács-Magyarország elnökévé és a népbiztosok tanácsának fejévé válasszuk meg Garbai Sándor elvtársat. Szép, keresztény ember, az isten is elnöknek teremtette!" A jelenetet nem egy antiszemita újságíró, hanem a szocialista Vincze Sándor, Kun ifjúkori barátja őrizte meg emlékezetében. Garbai tiltakozott, Károlyit proponálta maga helyett, de Kun Béla nem engedett. Az orosz szovjetkormány nem venné komolyan a magyarországi proletárforradalmat, ha egy grófot állítanának az élére. Garbai Sándor szintén kéziratos emlékezései szerint a Kormányzótanács összeállítása után Kunfi Zsigmond kifogást emelt az iránt, hogy a népbiztosok között sok a zsidó. „Ez a körülmény rossz benyomást tesz a magyar közönségre. Ezt az arányt csökkenteni kell, mert 28 népbiztos közül 20 a zsidó." Kunfi megjegyzése megdöbbenést keltett, de a többség úgy érvelt, hogy ezt a szempontot csak később lehet honorálni. Egyelőre induljon meg a munka a kijelöltekkel.

Elmúlt éjfél, mire mindent elrendeztek. Lassú, hideg eső esett. „Jöttek, mertek, vállalkoztak" – írta a fehérterror elől Amerikáig menekülő Vincze Sándor később, visszaidézve, hogyan döntötték be „kétes elemek" a „szociáldemokrácia büszke várát". Kunfi Zsigmond arra kért egy kommunista ifjúmunkást, kísérje haza. Szótlanul gyalogolt, csak annyit mondott az újonnan kinevezett népbiztos: „Fiam! Elkövettük a halálugrást az ismeretlenségbe."

A félreállított Károlyi úgy ítélte meg a helyzetet, hogy nem lesz orosz segítség, a Tanácsköztársaság napjai meg vannak számlálva. Nyilvánosan azonban hűségnyilatkozatot tett. Barátja és volt minisztere, Jászi Oszkár igyekezett tárgyilagosabb maradni: „A kommunizmust ki kell próbálni. […] Ha sikerül: az emberiség egy új és magasabb fejlődési korszaka következik be. Ha nem sikerül: legalább felszabadulnak az elmék egy tan kényszerűsége alól, mely a gyakorlati cselekvés minden más módszere elől elzárta az utat." Nem sokáig bírta a kipróbálást. 1919. május 1-jén indult el a vonata Kelenföldről a száműzetésbe. Még látta a kommunista május elseje sokmilliós rongyrázását, az esőtől áztatott, vörös drapériába burkolt város gyászos és komor benyomást tett rá. Károlyi két hónap múlva követte.

A „dicsőséges 133 nap" vörös korszaka azóta beleégett a magyar történelembe, az állami szintre emelt terrorral, a nemzeti múlt és a magántulajdon elleni frontális támadással, a déibábos utópiagyártással s főként azzal, hogy gyakorlatban bizonyította be a kommunizmus lehetetlenségét: akármennyit is elvett erőszakkal falusi termelőtől, az éhező városi fogyasztóknak nem tudott eleget enni adni. A szesztilalom ugyan tetszett sok szigorú protestáns lelkésznek, de magára haragította a szorgos szőlőművelőket és a kereskedőket is. A fehérterror gyilkos antiszemitizmusa elfeledteti, hogy a zsidóuralomnak gyalázott proletárdiktatúra vörös terrorjának mintegy félszáz áldozata között a zsidók aránya magasabb volt országos arányszámuknál. A baloldalon viszont arra kényelmetlen emlékezni, hogy a Tanácsköztársaság távolította el Budapestről a galíciai zsidó menekülteket.

A dicstelen baloldali diktatúra egyetlen dicsősége paradox módon az lett, amelyről irigyen hallgatnak a jobboldal hősiességének antikommunista trombitásai. A proletárdiktatúra ugyanis százezres tömeghadsereget szervezett, s 1919 nyárelőjén a Vörös Hadsereg – tisztjei között ott volt a későbbi Horthy-rendszer két későbbi miniszterelnöke – visszafoglalta a Felvidék jelentős részét Kassát, Eperjest, Bártfát a megszálló csehektől. A fegyveres revíziót leginkább a világforradalom jelszava motiválta, rövid időn belül kudarcot is vallott, s ahogy 1918 őszén a „nemzetfenntartó" parasztkatonák nem védték meg a hazát a román, szerb és cseh csapatoktól, úgy most a proletárdiktatúra támaszának tartott munkásság mondott nemet a vörös csábításnak. Ezt Kun Béla sírva ismerte be a Budapesti Munkástanács augusztus 1-i ülésén. Utána viszont beszállt egy befűtött mozdonnyal várakozó különvonatba, s a bukott magyar politikusok jól ismert hagyományát követte: száműzetésbe indult.

Róbert Péter

HAMIS TÜKÖRBEN?

Forradalom és ellenforradalom a zsidó sajtóban

Az emancipáció hamar fellendítette a zsidó sajtót[1] Magyarországon. A zsidó közönség igényelte, hogy saját lapjai legyenek, de zsidó publicisták nagyon sok más újságba is írtak. A hivatalos zsidó sajtó általában a mindenkori kormánypolitikához igyekezett idomulni. Így volt ez az első világháború alatt, de a forradalmak idején is.

Egyenlőség[2]

Az Őszirózsás Forradalmat a zsidó sajtó, köztük az Egyenlőség üdvözölte. Megpróbáltak a Tanácsköztársasághoz is alkalmazkodni, de az utóbbi világnézeti okokból ezt nem fogadta el.

Szabolcsi Lajos főszerkesztő nem adta nevét a proletárdiktatúra támogatásához, így az Egyenlőség 1919. március 29-i, április 5-i és 12-i számaiban hiába keressük a szerkesztő nevét. Ekkor azonban még úgy látszott, megmarad a zsidó sajtó. Szabolcsi Lajos az 1919. szeptember 11-i számban így írt ezekről a lapszámokról: „A proletárdiktatúra idején, a terror nyomása alatt láttak napvilágot: ... (ő ezért) semmiféle felelősséget nem vállal."

Hát igen. A március 29-i vezércikk „Az új Magyarország" címmel köszöntötte a Tanácsköztársaságot. „A proletárdiktatúrát, a szegények és elnyomottak diadalát ki tudná jobban és átélőbben üdvözölni, mint az évezredek elnyomotta, a zsidóság? ...ebben az országban eddig minden osztályban képviselve volt a zsidóság. A kapitalista rendszer és az osztályuralom megteremtette a kapitalista, munkás és kifosztott zsidókat. Elég volt ebből a középkori állapotból."

A névtelen szerző igyekszik a zsidó történelemből forradalmi jellegű momentumokat felhozni. Például cikket ír az esszénusokról, akik valóban vagyonközösségben éltek. Szerinte ez tulajdonképpen „zsidó kommunizmus kétezer év ezelőtt", amelynek előírásaiban már megvan „a közvagyon fejlettebb, állami gondolata". Belső hír: a Budai Hitközség vezetőségválasztásáról írva a „direktórium" kifejezést alkalmazza. A következő héten (április 5.) kénytelen megjegyezni: „sajnos hitközségeinkben és felekezeti testületeinkben a legnagyobb fejvesztettség és bizonytalanság uralkodik".

A lap április 12-i száma teljes mértékben a Tanácsköztársaságot támogatja. A címlapon Somlyó Zoltán Rabszolgák című verse az egyiptomi piramisépítésekre emlékeztet, a „zsidó páriák" szenvedéseit ecseteli. A vezércikk Molnár Jenő tollából: „Strófák Mózesről", felhasználja a közelgő Pészachot, hogy felszólítsa a zsidókat a szabadság ünneplésére. „Szabadság! Szabadság! És ez a szó az élet, a szétmorzsolt rablánc, a fölgyújtott járom, napfény és levegő, boldogság, egészség, tisztaság és jóság. Gyárak és műhelyek, bányák és vasutak, termőföld rögének, hivatal szobáknak, munkában törődött tisztes szegény népe: emlékezzél mostan! Emlékezzél első szolgatestvérekre dölyfös Fáraóknak kényére görnyedő, korbáccsal kergetett, vérben agyonhajszolt, rongyos söpredéknél is rongyosabb sorsú zsidó proletárok mártír életére."

Hiába próbált azonban a szerző a közelgő Pészachnak némi marxista értelmet adni, ez volt a Tanácsköztársaság alatt a lap utolsó száma, utána betiltották. Így jártak a hitközségi szervezetek is, még a Chevra Kadisát is megszüntették.

Következő száma csak 1919. szeptember 11-én jelenhetett meg. Fejlécén a román megszállás jele: Censurat Statioicu. Címoldalán a Pesti Izraelita Hitközség augusztus 28-i ülésén elfogadott nyilatkozat, amely hat pont-

ban elítéli a proletárdiktatúrát. A lap beszámol a zsidóellenes atrocitásokról, amelyekben a különítményesek jártak az élen. Települések szerint ismerteti a felháborító eseményeket, amelyek az orosz pogromok mintájára bántalmazással, fosztogatással jártak. Szeptember 25-i száma is bővelkedik a szörnyű részletekben: „Dunántúli zsidó üldözések. Ha a keresztény lakosok megpróbálják menteni zsidó polgártársaikat, őket is bántalmazzák, esetleg meg is ölik."

A lap november 2-i száma első oldalán pontokba szedve ismerteti Friedrich István kormányának röpiratát a zsidók ellen, amelyben ilyen kifejezések fordulnak elő: „gaz vörös zsidó, becstelen zsidó, hazaáruló zsidó himpellér, stb.". Befejezése is fenyegető: „A leszámolás nem fog elmaradni, ami késik, az nem múlik."

Bemutatja hatását is: helyeket és neveket felsorolva ismerteti a fehérterror megnyilvánulásait augusztustól kezdve. Így beszámol egy fővárosi ügyvédről, aki még a kommunisták elől menekült Nagyhantosra és ott „két fehér tiszt" meggyilkolta. Meglepő bátorsággal támadja a Friedrich-kormányt, azután már ismét lojális.

A következő héten a hazatért Vázsonyi Vilmos írja a vezércikket: „A zsidó-kérdés". Tiltakozik a „külön zsidó rendszabályok" terve ellen. A november 15-i lapszám már a másnap bevonuló Nemzeti Hadsereget köszönti. A hitközség vezetői az utcán köszöntik Horthyt, két főrabbi pedig az esti operai díszelőadásra is meghívót kap. Eközben tovább közli a beszámolókat a vidéki pogromokról. Székely Ferenc a pesti hitközség elnöke így ír: „A Nemzeti Hadsereg és annak fővezére éppoly kevéssé felelős egyes hitvány emberek gaztetteiért, mint a magyar zsidóság a proletárdiktatúra bűneiért". Kéri a zsidó lakosságot, hogy ne hallgasson a „rémhírekre". Ennek ellenére rohamosan nő a kitértek száma, amiről részletesen beszámol.

Székely idézi a hitközségi vezető, tiszasülyi Polnay Jenő szavait, aki Siófokon, zsidó küldöttség élén Horthytól a különítmények véres tevékenységének beszüntetését kérte és cserében a zsidóság támogatását ajánlotta: „Amint az egész világháború alatt, bajban, veszedelemben, nyomorúságban, együtt szenvedett és küzdött a zsidó magyar a keresztény magyarral, úgy hisszük és úgy reméljük, hogy Magyarország újjáépítésében épp így vállvetve fogunk keresztény polgártársainkkal együtt dolgozni." (Ezt a felajánlkozást a hitközség 100 ezer koronás alapítványa is alátámasztotta).

December 6-án, neve napján a lap köszönti Horthyt, majd arról számol be, hogy Kemény Zsigmond végzett joghallgató doktorrá avatását milyen brutálisan akadályozta meg az un. „kapuőrség". A 4. oldalon az Izraelita Országos Iroda elnöke, Mezey Ferenc beadványának részleteit olvashatjuk „Vallásügyi likvidáció" cím alatt, amelyben a Tanácsköztársaság egyházpolitikájára emlékszik vissza. Eszerint Fáber Oszkár volt kegyesrendi szerzetesből lett elvtárs vezetésével öttagú bizottság szállt ki a Síp utcába. Agyonlövetéssel fenyegetőztek az ellenkezés esetén Működésük eredménye „belső és külső szenny" volt. Viszont megjegyzi, hogy a rabbi- és tanítóképző diákjainak ösztöndíját havi 300 koronára emelték!

December 23-án az Egyenlőség „Alföldi zsidó mártírok" címmel Izsák, Orgovány, Lajosmizse áldozatait sorolja fel. Nem hallgatja el gyilkosaik neveit sem, Francia Kiss Mihályról megjegyzi: "volt orgoványi vörös csendőr". Kiemeli egyes áldozatok antibolsevista cselekedeteit – amelyek nem mentették meg őket. A lap nyílt levelet intéz Herceg Ferenchez. Oka: a jeles szerző átírta „A hét sváb" című könyvének színdarabváltozatát. Az új cím Fekete zászló, de ennél lényegesebb, hogy hatra fogyatkozott a hősök száma. A kimaradt hetedik ugyanis zsidó volt...

Fáber Oszkár volt kegyesrendi szerzetesből lett elvtárs vezetésével öttagú bizottság szállt ki a Síp utcába.

Egyes szám ára két korona.

XXXIX. évfolyam. Budapest, 1920. január 1. 1. szám.

EGYENLŐSÉG

Szerkesztőség és kiadóhivatal: BUDAPEST, V., Személynök-utca 25. szám.
Telefonszámok: Szerkesztőség, kiadóhivatal és könyvkiadóvállalat ... 95—28
Nyomda ... 98—70

A MAGYAR ZSIDÓSÁG POLITIKAI HETILAPJA.
MEGJELENIK HETENKÉNT EGYSZER.
Szerkesztette 1886—1915 SZABOLCSI MIKSA. Szerkeszti DR. SZABOLCSI LAJOS.

Hirdetési osztály: VII., Kertész-utca 16. szám.
Előfizetési feltételek:
Egész évre ... 100 korona
Fél évre ... 50 korona
Negyed évre ... 25 korona

A rettenetes év.
(Az Egyenlőség 39. évfolyama.)

Még a hirdetésekben is megjelenik a hivatalos irányvonal. Állást keres „menekült zsidó tanító, aki nemzetiségi vidéken a magyar állameszméért küzdött”. Szomorúan igaz az 1920-as év első számában a vezércikk címe: „A rettenetes év”. Szóhasználata viszont azonosul a hivatalos irányvonallal: ”Károlyi Mihály és hazaáruló bandája…”. A január 10-i szám első oldalán „Zsidóság és bolsevizmus” a cím, a következő szám is folytatja a témát: ”Bolsevizmus és zsidóság”. Mindkét vezércikk mélyen elítéli, a zsidósággal összeegyeztethetetlennek minősíti a kommunizmust. A békeszerződés közeledtével egyre erősebb a lapban az irredentizmus.

XII. ÉVFOLYAM 17. SZÁM. Budapest, 1917 április 27. ד' אייר תרע"ז

ZSIDÓ SZEMLE

Szerkesztőség és kiadóhivatal: BUDAPEST, VI., KIRÁLY-UTCA 36. Megjelenik minden pénteken.

Felekezeti pártoktól független ZSIDÓ TÁRSADALMI HETILAP

Előfizetési díj: Egész évre 20 kor. Fél évre 10 kor. Hitközségi alkalmazottaknak évi 14 kor.

Intelligere.

(*Schn. I.*) Amig a zsidók a gettóban éltek, egyálta- jelenségként számolunk vele. »Nec flere, nec ridere, sed intelligere.« »Nem a sirás, nem a nevetés, de a megértés szükséges.

Zsidó Szemle[3]

1919. március

Ebben az időszakban néhány lapszám más cím alatt jelent meg, de ez nem jelenti a lap megszűnését, hiszen a március 30-án megjelenő 12-13-as szám fejlécén zárójelben közli: „Zsidó szemle XIV. évfolyama”. Érdekes módon ez a szám vasárnap jelent meg, a többi már ismét pénteken, mintegy szombati olvasmányként. „Olvasóinkhoz” címen a vezércikk duplaszám első oldalán indokolja a változást, üdvözölve a proletárdiktatúrát. A cionizmust hosszú cikkben, kommunistának jellemzi. „Mi három okból is köszöntjük örömmel a proletárdiktatúrát. Először azért, mert biztos hitünk az, hogy az előbbi kormány alatt országszerte ismétlődött üldöztetéseknek és pogromoknak a proletárdiktatúra erős keze egyszer és mindenkorra véget fog vetni. De azért is, mert a mi mozgalmunk kezdettől fogva a színtiszta kommunizmus jegyében működött. A mi ősúj-államunkban, a kommunisztikus berendezés ősállamában, a zsidó Palesztinában nem volt és nem lesz magánföldbirtok, minden a közé és a köz gondoskodik a dolgozó egyénekről…” A következő oldalon Simon Lajos: „A Tanácsköztársaság és a zsidóság” címen lojalitást jelent be és általában elítéli a kapitalista rendet. Az április 4-i szám vezércikke azért kritikusan vizsgálja az új intézkedéseket, például a zsidó felekezeti iskolák megszüntetését és követeli „a zsidó nép számára nemzeti ünnepnapját: a szombatot”.

Az április 15-i duplaszám a hitközségek „valóságos néphitközségekké” alakítását szeretné elérni és felszólít a Palesztinába kivándorlásra. Addig is őszinte módon adományokat kér „lapunknak fokozottabb feladatai vannak, fokozottabb támogatást igényel. Pénzt! Minden mennyiségben és minden címen! Adjatok – hiszen magatoknak adjátok!”

Hangsúlyozott lojalitása ellenére a lapot betiltják, a következő szám 1919. szeptember 12-én, már a román cenzor engedélyével a fejlécen jelenik meg. Az alcím már nem hetilap, hanem „Cionista röpirat”. Az első oldalon ismét felhívás „Olvasóinkhoz!”, de ez már a cionista szervezeteket felszámoló „vörös terror” méltatlan lépéseit panaszolja, ugyanakkor kénytelen utalni a fehérterrorra is. „A vörös terror teljes súlyával és gonoszkodásával terpeszkedett rá szervezetünkre… Nem volt nyilvánosság, ahová a sérelmeinket apellálhattuk volna: azok, akik mostan olyan komiszan lezsidóznak minden boltot és pogromokat hirdetnek és csinálnak retorzió képpen azért a kommunizmusért, amely bennünket sújtott legjobban, azért a proletárdiktatúráért, amely zsidó értékeket, zsidó intézményeket pusztított el leginkább, azok derék urak nagyon is békésen viselkedtek akkor, szótlanul húzták meg magukat és alázatos láthatatlanná zsugorodtak a hatalom előtt.” Hivatkozik a lap szerkesztőjének letartóztatására is.

Közvetlen ezután „Magyar dolgokról” címen már a Dunántúli pogromokról kénytelen írni. Az alcím már Zsidó Hetilap. A román cenzor neve Solomanescu esetleges zsidó származásra utal, de ő sem liberálisabb elődeinél, már az első oldalon nagy fehér foltok tanúskodnak a kényszerű kihagyásokról. A vezércikk már a tervezett numerus clausus ellen tiltakozik. Szomorúan ír a zsidó köztisztviselők elbocsátásáról. Rövid közlés követeli az utolsó három hónap 4000 kikeresztelkedettje névsorának megszégyenítő közlését. Nem szolidáris az elfogott kommunistákkal, de azért cikkben támadja a Chevra Kadisát, Pogány József népbiztos apjának elbocsátása miatt. November 28-án Jövőnk címen utoljára jelenik meg, egy hét múlva már ismét Zsidó Szemle a lap neve.

Az 1920-as első szám vezércikke a zsidó sajtó feladatait összegzi, megfogadja: „Mi pedig ígérjük nektek, hogy népünk érdekeinek megalkuvást nem ismerő harcosai leszünk és minden igyekvésünk az lesz, hogy becsülést szerezzünk a zsidó népnek kifelé éppúgy, mint a magunk táborában.” Ezekben az években ez elég nehéz feladat volt. A lap sokat vitatkozik az antiszemitizmussal, hivatkozva a zsidók háborús áldozataira. Februártól kezdve több cikkben tiltakozik a numerus clausus közelgő bevezetése ellen. Úgy látszik, ezt a hivatalos szervek nem veszik jó néven, mert egy február 13-i cikkben több sort kiikszel a cenzúra. Az apró hírek riasztóak, a budapesti utcákon az „ébredő magyarok” verik a zsidó külsejű járókelőket. Gróf Eszterházy Móricot szakálla mi-

att bántalmazták. („Halló Kohn Úr!”) Sajnálkozik a brutálisan kiutasított galíciaiak sorsán. A május 7-i szám teljes egészében Palesztinával foglalkozik, a telepítés támogatására szólít fel. A következő számokban már többet foglalkozik hazai ügyekkel. Védekezik a rágalmak ellen, utalva a zsidók alacsony arányszámára a bűnözök között. Nagyon barátságosan ír Apponyi Albert grófról, aki kiáll a zsidóság mellett. A cenzúra továbbra is erős, például a június 30-i szám egész vezércikke kimarad, az olvasók csak az üres oldalt láthatják. Még verseket is töröltek. Ősz közeledtével egyre nagyobb teret kapnak a hírek között az egyetemi zavargások, zsidóverések. Érdekesen fogalmaz a szeptember 24-i szám vezércikke, amely Prohászka Ottokár püspök alapvetően zsidóellenes beszédében a cionizmusra kedvező részleteit közli és kommentálja. Viszont kirohan „az Ojság” című (amúgy széles körben zsidónak tekintett) „ízléstelen és szellemtelen” vicclap ellen, mert az kigúnyolja a zsidókat.

A november 19-i szám vezércikke a Trianoni béke ratifikálásának zsidó vonatkozásait taglalja. Zárómondata: „Szemet hunyunk a támadások, a bántalmazások felett, fájdalmunkat magunkba fojtva fogjuk teljesíteni zsidó és magyar kötelességeinket.” A december 17-i szám vezércikke „Királykérdés és a zsidóság” címen azt tanácsolja, hogy a zsidóságnak ebben az ügyben „a legteljesebb passzivitással és semlegességgel kell viseltetnie.” A polgári év utolsó számának vezércikkel felteszi a kérdést: „Kikeresztelkedjünk-e?” Válasza természetesen tagadó.

Múlt és jövő[4]

Az 1918 április-májusi számban Ekstein Wolf: „Jegyzetek az orosz fogságból” című cikksorozatának egyik darabjában (”A zsidóság az orosz szovjeturalom alatt”) barátságos hangon ír a szovjethatalomról. Objektíven megállapítja, hogy a forradalom kezdetén „…mindkét oldalon szinte egyenlő arányban állottak a zsidó tömegek is”. A zsidó munkásság „tudta, hogy céljai egyek a világ összes proletárjának céljaival és közös ellenségük a mai társadalmi rendszer”. Lelkesen ír a moszkvai május elsejéről, amikor a számukra hajdan tilos város utcái megtelnek zsidó tömegekkel. Örömmel látja, hogy „új, mozgalmas zsidó közélet keletkezett, amely nagyrészt a kommunista eszmék szolgálatába állott, amellett azonban nem feledkezik meg a zsidó nép kultúrájáról sem”. Még a főszerkesztő Patai Józsefnek is ez a véleménye: „Elkövetkezhet éppen ebben az időben a vallásnak és a zsidó kultúrának új reneszánsza.” („Messiási idők”)

1919. október 3-án, néhány hónap szünet után ismét megjelenő száma első oldalán felteszi a kérdést: „Miért nem jelenhet meg a Múlt és Jövő?”, holott a Tanácsköztársaság betiltó végzése már nincs érvényben. Az ok a nyomda hirtelen politikai irányváltásában keresendő. Nem adják ki a lap már lekötött és kifizetett papíranyagát, mondván hogy azt egy „keresztény” lap kapta meg. Ezért nincs a lapban illusztráció!

XXVII. ÉV • 1937 MÁRCIUS

Múlt és Jövő Szentföldi társasutazása 1937 ápr. 13-án indul

A tartalomból:

MÚLT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁRSADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYÓIRAT

SZERKESZTI-ÉS-KIADJA

DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST-WIEN-TEL-AVIV

Egyre nagyobb teret kapnak a hírek között az egyetemi zavargások, zsidóverések

Október 14-én némi elégtétellel közlik: ”Kint az utcán” a Múlt és Jövő. Gúnyosan írnak a tömeges kikeresztelkedésről, a „keresztvíz-zajlás” főleg a vagyonosabb réteget érinti. A november elsejei szám idézi Horthy kijelentését a József főherceggel folytatott tárgyalásokon a zsidókkal szembeni atrocitásokról: „ünnepélyesen kijelentem, hogy a zsidóüldözések ügyében, melyek felelőtlen elemeknek a bűnei, a legszigorúbb vizsgálatot indítottam, a bűnösöket a tetteseket és uszítókat egyaránt, amennyiben a hadseregemhez tartoznak haditörvényszék elé állítom és őket a Magyar Nemzeti Hadsereg kebeléből örökre kizárom, egyébként magától érthetőnek tartom, hogy mindenféle pogromot, felekezeti üldözést és egyéni akciót kérlelhetetlen szigorral kell elnyomni.”

A november 7-i szám konkrét eseteket sorol fel zsidó gyerekek iskolai sérelmeiről. Amikor október 6-án előírás szerint nemzeti kokárdával jelentek meg azt leszedették velük, mondván hogy ők nem magyarok, méltatlanok rá. Erre kék-fehéret tűztek fel, de azt sem tűrték. Tanáraikról megjegyzi: ”a legvörösebbek voltak a proletárdiktatúra alatt a kedvező konjunktúrában megfehéredtek.”

Teljesen egyeznek a hivatalos zsidó állásponttal a többi cikkek is. ”Szegedi ellenforradalom és a zsidóság” címmel (később sokszor ismételt!) statisztikákat közöl a szerveződő Nemzeti Hadsereg összetételéről. Az első jelentkezők között a zsidó tartalékos tisztek aránya 38%, a toborzott legénység között 17% volt a zsidó. Ugyanezt

folytatja a következő szám, ahol az első oldal legszembetűnőbb írásának címe egyetlen szó: Horthy. Szóhasználata, jelzői felsőfokúak:

„Világító szilárd pont... a háború, a forradalmak és a bolsevizmus borzalmai után... a pártatlan igazságosság korszakának ígéretét jelzi Horthy neve."

Ugyanakkor kénytelen célozni a fehérterrorra: "A tömegszenvedély fellobbantotta dunántúli atrocitásoknak az ő megjelenése vetett végett". Végül a zsidóság nevében lelkesen köszönti a november 16-án Budapestre bevonult Nemzeti Hadsereget és a fővezért.

Két hét múlva beszámol a zsidó küldöttség látogatásáról a Nemzeti Hadsereg siófoki főhadiszállásán. Polónyi, a küldöttség vezetője beszédében felajánlotta a magyar zsidók támogatását Horthynak, aki barátságos szavakkal ezt elfogadta, bár megjegyezte, hogy „a bolsevista vezérek legnagyobb része az ő felekezetükből került ki." Jellemző a cikk hangvételére, annak hangsúlyozása, hogy Horthy „sorra cigarettával kínálja a küldöttség tagjait". Ezt jelentős gesztusnak, biztató előjelnek tartja.

A közhangulat változatlanul nyomasztó, már az utcakép is kellemetlen az antiszemita plakátok miatt. A lap vitába száll az antiszemitákkal, köztük Prohászkával, de kevés sikerrel. Az 1920-as év is rosszul kezdődik. A kommün emléke nem megy feledésbe és változatlanul a zsidókat okolják az akkor elkövetett jogsértésekért, gyilkosságokért. Ennek ellensúlyozására a Tollhegyről rovat felsorolja a Gyöngyösön a vörösök által kivégzett zsidókat. Már folynak a bukott proletárdiktatúra vezetői, részesei elleni perek (sokkal többet intéztek el a különítményesek minden törvényes formaság nélkül!). A lap valósággal ujjong, ha a vádlottak között keresztényeket talál, ennek cikket is szentel: "Kommunisták és zsidók" címmel. Bizonygatja, hogy a hatágú és az ötágú csillag nem ugyanaz!

„a zsidóság az ellenforradalomban éppen úgy részt vett, mint hazánk bármely más társadalmi csoportja"

Az antiszemiták leleményesek új formák és módszerek alkalmazásában, antiszemita képes levelezőlapok terjednek, a szerkesztőség bőven kap ilyeneket, amikre szellemesen válaszol. Tollhegyről rovatában állandó lesz a „Kommunisták és zsidók" cím, amely valóságos rovattá válik a rovatban. Többször idézi Halmos Pál vörös funkcionárius 1919-es beszédét: "...ha 200.000 zsidógyerek és 200.000 zsidóasszony megdöglik, mégis fenn kell tartani a diktatúrát". "Bolseviki pogrom" címmel számol be a Kurszk városában történt kivégzésekről amelyeknek sok zsidó értelmiségi áldozata volt. (1920. február 13.) Ennek ellenére hivatalos szervek gátolják a lap terjesztését, a Kalocsán előfizetéseket gyűjtő megbízottat 17 órára letartóztatja, majd kitoloncoltatja a városparancsnok.

Az utcákon uralkodó helyzetre jellemző az „Esterházy Móricz balesete" jelentés, amely beszámol arról, hogy a volt miniszterelnök grófot az ébredők szakálla és keresztneve miatt zsidónak nézték és megverték. (Más magyar lap azon sajnálkozott, hogy egy szintén szakállas urat, aki éppen antiszemita cikke kéziratát vitte be hozzájuk, úgyszintén bántalmazták.) Két héttel később az első oldalon „A zsidók és az ellenforradalom" arra hivatkozik, hogy „...köztudomású, hogy a zsidóság az ellenforradalomban éppen úgy részt vett, mint hazánk bármely más társadalmi csoportja, sőt számarányát messze felülmúló mértékben dolgozott a nemzeti gondolatért". Jellemző a cenzúrára, hogy még ebből is húztak, az első oldalon nagy a fehér folt virít!

A következő szám a címlapon folytatja Horthy dicsőítését. Stílszerű hasonlatai a tengerészetre utalnak: „...kezébe vette az ország hányaveti hajójának kormányát". Elítéli azokat, akik e hajóból kidobnák a zsidót, aki pedig az evezőlapátok után nyúl, mert „Segíteni, menteni, dolgozni akar". „Remény és bizalom" a jelszava, pedig egyikre sincs sok ok! Valamivel önérzetesebb a március 6-i szám cikke: „A bibliai átok". Ebben tudósít a kávéházak sorozatos megtámadásáról. 5-6 fiatal bottal, bokszerrel kiver néha többszáz zsidó vendéget, akik ellenállás nélkül megfutamodnak. Szomorúan idézi a Biblia szavait: „Egy megfutamít közületek ezreket és kettő tízezreket". Mivel egyre inkább bizonyossá válik a területvesztés, sokat foglalkozik az ottani zsidó lakossággal, kiemelve a magyarsághoz ragaszkodás jeleit. Később már a numerus clausus kerül előtérbe, küzd ellene és általában az értelmiségi antiszemitizmus ellen.

*

Áttekintve ezeknek az eseménydús éveknek a zsidó sajtóját megállapíthatjuk, hogy a külső körülmények, gyakran korlátok ellenére igyekeztek tükrözni a magyar zsidóság hangulatát, irányultságuktól függően különböző válaszokat próbáltak adni a kor kérdéseire. Nem rajtuk múlt, hogy ez gyakran nem sikerült. Több évtizedes beidegződéseik alapján igyekeztek megfelelni a mindenkori hatalom elvárásainak, nem kihívni haragját. Mai szemmel nézve ez néha túlzásnak tűnik, nem is feltétlenül hozott eredményt.

JEGYZETEK

1 Zsidó sajtón a korabeli szóhasználattal ellentétben a felekezeti és cionista lapokat értem. A korban a zsidó újságírók által írt és nagyrészt zsidók által olvasott polgári újságokat (pl.Est, az Újság) is így nevezték, némi antiszemita ízzel.
2 A legelterjedtebb felekezeti újság, a kongresszusi irányzatú (neológ) zsidóság szócsöve (1881-1939).
3 A magyarországi cionizmus központi közlönye. 1909-ben havilapként indult, 1914-től hetilap. Szerkesztői gyakran változtak, legtovább Schönfeld József volt. 1939-ben más zsidó lapokkal együtt a Zsidó Szemle is megszűnt.
4 Az előző hónapokban rengetegen megkeresztelkedtek, a huszonhét zsidó bárói családból néhány nap alatt huszonhárom lett keresztény, csak a fővárosban több, mint tízezren hagyták el őseik vallását.
5 Szépirodalmi, művészeit és társadalmi folyóirat 1911-1944 között. Kultúrcionista irányzatú. Kiadója és szerkesztője Patai József, aki később alijázott.

Csunderlik Péter

A „TANÁCS-KÖZTÁRSASÁG MINT „ZSIDÓDIKTATÚRA”?

A kommün antiszemita, asszimilációpárti és cionista értelmezései a korai Horthy-korszakban

Sokakat foglalkoztat a kényes történeti kérdés, hogy a „zsidók” ténylegesen mekkora szerepet játszottak a Tanácsköztársaság vezetésében, mivel az 1919 után megszilárduló diskurzushagyomány szerint a proletárdiktatúra „zsidódiktatúra” volt, a nemzeti történelemhez nem tartozó „idegen” rendszer. Ahogy a zsidók bűnbakká tétele ellen fellépő Drózdy Győző már 1919 őszén keserűen megállapította *A zsidóság és a bolsevizmus* című füzetében: *„A nemzeti katasztrófa okául csaknem minden polgári párt a zsidókat tartja.”* Ezt az értelmezést kanonizálta az 1923-ban *Cselekedjünk!* címmel megjelentetett fajvédelmi útmutató is, amely a munkások felé irányuló dühöt a zsidók ellen igyekezett kanalizálni:

„A kommunizmust nem is szabad másként neveznünk, mint zsidókommunizmusnak. Ez a kifejezés legyen egyúttal tanítás és megbocsátás munkásfajvéreinkkel szemben, akik csak vak eszközei voltak a zsidóság honfoglaló törekvéseinek s akiket szidalmazva csak az egyedül bűnös zsidóság vállairól vesszük le a felelősség súlyos terhét.”

Bár a „zsidókérdésnek” nevezett problémahalmaz 1948 után a tabusítás sorsára jutott a magyar – és általában a kelet-európai – történetírásban az 1980-as évekig, Hajdu Tibor okkal tartotta szükségesnek, hogy 1969-es Tanácsköztársaság-monográfiájában beszámoljon a kommün alatt felerősödött antiszemitizmusról, legújabban pedig a *Kérdések és válaszok 1918-1919-ről* című kötetben pontosan megállapította a „zsidók” számát a Forradalmi Kormányzótanácsban: *„Az irodalomban gyakran szerepel, hogy a népbiztosok többsége zsidó volt. Ez úgy mondható pontosabban, hogy valóban zsidó származású volt közülük 21, vagyis 61%-uk. Ezek közül azonban megkeresztelkedett 2, jogilag is felekezeten kívüli legalább 2, de az izraelita vallást valóságosan gyakorló nem több, mint 6 vagy 7, hiszen az aktív szociáldemokraták közül is csak kevesen voltak ilyenek.”*

Fontos hangsúlyozni, hogy zsidó származású népbiztosoknak a zsidók országos számarányát tekintve nagyjából tízszeres felülreprezentációja nem speciálisan a „zsidóságukból” következett (amint azt a „judeobolsevizmussal” kapcsolatos, 1917 után egész Európában elterjedő fantazmagóriák tételezik), hanem elsősorban a hivatalos, jogi emancipáció ellenére a mindennapi érintkezésben továbbra is meglévő, radikalizmusra hajtó hátrányos helyzetű kisebbségi státuszukból.

De az 1919 után született antiszemita kommünértékelésekben a történeti-szociológiai magyarázatok szinte egyáltalán nem kaptak helyet. Kivételnek tekinthető Zsedényi Aladárnak a Bethlen-kultusz jegyében 1927-ben megjelentetett munkája, a *Vörös cserepek*, amely

A Forradalmi Kormányzótanács egy korabeli plakáton

Kun Bélát „a muszka zsidók magyarországi generálisának" nevezte. Zsedényi szerint azért a zsidókból rekrutálódott a munkásmozgalmi vezérkar, mert – és itt Zsedényi megidézte a „gyenge zsidó test" napjainkban elsősorban Bolgár Dániel által vizsgált és cáfolt, de a korban széles körben elterjedt hiedelmét –, „gyengébb szervezetük" folytan a zsidók nem alkalmasak fizikai munkára, viszont az átlagnál értelmesebbek, és így a rendszerellenes erők intellektuális vezetőrétege is szükségszerűen belőlük került ki. A Horthy-korban ennél a magyarázatnál jóval jellemzőbbek voltak a „judeobolsevizmus" képzetére történő primer apellálások.

Mintaszerűnek tekinthetjük a nem sokkal a proletárdiktatúra bukása után megjelent *A zsidók rémuralma Magyarországon 1919. március 21-től augusztus hó 1-ig* című radikálisan antiszemita kiadványt, amely szerint a proletárdiktatúra története abban összegezhető, hogy „Szamuely Tibor és népbiztos társai a világtörténelemben nem látott kegyetlenségek kíséretében pogromozták a kereszténye ket". A „nemzsidók" nevében megszólaló szerző a „spanyol inkvizíciót felülmúló borzalmak" bemutatásával érvelt amellett, hogy a zsidókat politikailag és társadalmilag „jégre tegye" a magyar nép. Vagyis, hogy jogszabályokkal kizárják a magyar politikai és társadalmi életből a „Magyarország katasztrófáját" okozó, „bomlasztó elemet képező" „népfajt". A röpirat szerzője a „zsidó faj" jelentette veszedelmet a herefojtó arankáéhoz hasonlította: „mely a hereföldeken tavasszal csak egy-két folt alakjában mutatkozik, őszre pedig már az egész tábla herét megfojtotta". *A zsidók rémuralma Magyarországon* egyetlen és mindent átható üzenete tehát az volt, hogy a proletárdiktatúráért „az egész magyar zsidóság osztatlanul és egyetemlegesen felelős", és hogy a kommunisták visszatérését csak a parazitákhoz hasonlított „zsidóság" kíméletlen szigorúságú megrendszabályozásával lehet megelőzni.

A zsidók rémuralma Magyarországon csak egy volt a „zsidó felülrepzentáció" kérdését tárgyaló és abból következtetéseket levonó 1919 utáni magyarországi kiadványok között, mert a valóban létező történeti jelenség antiszemita és filoszemita, asszimilációpárti és cionista magyarázatai és ezek kölcsönös cáfolatai egy nagy terjedelmű és változatos színvonalú szövegkorpuszt alkottak az 1920-as évek végére. Az *A zsidók rémuralma Magyarországon* szerzőjéhez hasonló radikálisan antiszemita értelmezésekre adott válaszként is felfogható a cionista Dr. Schönfeld József ügyvédnek, a *Zsidó Szemle* szerkesztőjének 1919-ben megjelent *Vissza a Gettóba?!* című munkája. Ez azt állította, hogy a Tanácsköztársaság nem a „zsidók" uralmát hozta el a keresztény magyarok felett, mert az izraelitákat éppúgy elnyomták az antiklerikális kommün alatt. Schönfeld a vallásos, hitüket megtartó zsidók perspektívájából szemlélte a Tanácsköztársaságot, és vetette el a kommün internacionalizmusát. Bár Schönfeld is többször „zsidó népbiztosokról" írt, végig tagadta zsidóságukat. Szerinte „éppen a zsidó szellem és a zsidó nevelés hiánya volt oka annak, hogy ezek az emberek a Leninizmus apostolai lettek".

A mű jelképes címe az asszimilációs törekvések feladása mellett foglalt állást: elsőrangú „zsidókként" kell élni Magyarországon, nem másodrangú magyarokként. Schönfeld szerint csak az a zsidó integrálódhat a magyarságba, aki tisztában van saját tradícióival és fel is vállalja azokat, mert aki jól ismeri Júdás Makkabeus harcait, az át tudja érezni Rákóczi és Kossuth küzdelmeit is, és ezért nem lesz önsorsrontón tiszteletlen a magyar nemzeti hagyománnyal szemben, mint amilyenek értelmezésében a Galilei Kör tagjai voltak.

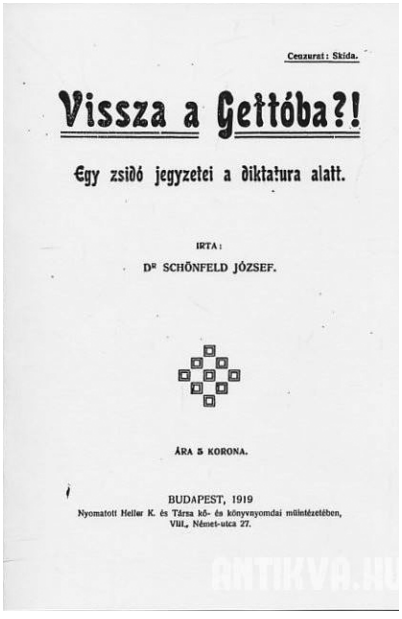
Ezért a kudarcot valló asszimilációs törekvések és a proletárdiktatúrához vezető internacionalizmus helyett

a „zsidó nacionalizmus” és a „magyar nacionalizmus” integrációját ajánló röpirat a következő tanáccsal fejeződött be:

„Ünnepélyesen meg kell tagadni mindennemű közösséget ezekkel a közönséges gonosztevőkkel, akik magukat amúgy sem tekintették zsidóknak (…) Rá kell mutatni azokra a tényekre, melyekkel a legelfogultabb előtt is igazolni lehet, hogy a diktatúra alatt a zsidóság mily sokat szenvedett és hogy a zsidóságnál erősebben senki sem remélte, várta és kívánta a diktatúra bukását.”

Székely Sámuel újságíró *Felelős-e a zsidóság az ország romlásáért?* címmel 1919-ben megjelent füzete szintén a „zsidódiktatúra” vádjára született válaszként. Csak míg Schönfeld József a hiábavaló asszimilációs törekvésekkel magyarázta a baloldali radikálissá vált zsidók nagy számát, és ezért az elkülönülés tudatosítását ajánlotta zsidó olvasóinak, addig az integrációpárti Székely amellett érvelt, hogy nem szabad radikális következtetéseket levonni a történtekből, és a „közös haza” további együtt építését ajánlotta. Úgy vélte, hogy a proletárdiktatúra „zsidódiktatúraként” való beállítása a keresztény középosztály részéről csak ürügy, hogy a gazdaságban és a kultúrában állami eszközökkel visszaszoríthassák a zsidókat. Székely érveit támasztja alá, hogy az utóbb a „zsidódiktatúrával” indokolt visszaszorítási igény már a proletárdiktatúra előtt megjelent, mint például Radisics Elemér *Reflexiók az októberi forradalomhoz* című, 1918 végén megjelentetett tanulmányában.

A zsidókérdés megoldását követelő, 1919 őszén felerősödő hangok – példaként említhető Fehérgyarmati Csongor *Mi lesz a zsidókkal?* című röpirata – érthetően pánikot okoztak az izraelita felekezetűek körében. Krausz Vilmos debreceni ortodox főrabbi a *Hitehagyás és kommunismus* címmel 1919-ben a fehérterrorista pogromhullám okozta „önvédelmi” kikeresztelkedések felől értékelte az általa „átkos kommunista zavargásoknak” nevezett proletárdiktatúrát. Krausz elítélte a „gyáva” és „balga” zsidókat, akik kitértek a fehérterrortól való félelmükben, különösen azért, mert szerinte „minden józanul és elfogulatlanul ítélkező tudja, hogy a zsidóság szenvedett a legtöbbet a kommunisták garázdálkodásától”, és mivel a tulajdon tiszteletéről a Tízparancsolat éles ellentétben áll a kommunizmussal, úgy vélte, hogy a zsidóknak nem is kell tartani a kommünellenes indulatoktól. Krausz azt ajánlotta, hogy a magyarországi zsidóság saját jól felfogott érdekéből szakítsa meg a kapcsolatot az izraelita felekezetüket elhagyókkal, mivel ők a zsidóság erdejét fenyegető „férges” fák, akik kidőltével azonban csak erősebb lesz a zsidó közösség – állította. De tudjuk, hogy e felekezeti politikának nem hagyott játékteret a „származási-faji nézőpontot” idővel kizárólagossá emelő, a „zsidókat” visszaszorítását célzó antiszemita törvényhozás.

Cenzurat: Skida.

Vissza a Gettóba?!

Egy zsidó jegyzetei a diktatura alatt.

IRTA:

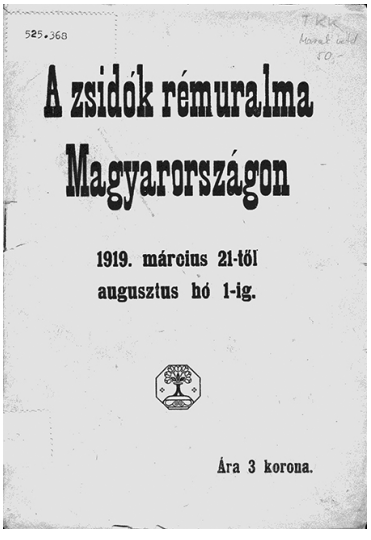
Dr SCHÖNFELD JÓZSEF.

ÁRA 5 KORONA.

BUDAPEST, 1919

Nyomatott Heller K. és Társa kő- és könyvnyomdai műintézetében, VIII., Német-utca 27.

Schönfeld József szerkesztő megfontolásai a Tanácsköztársaságról

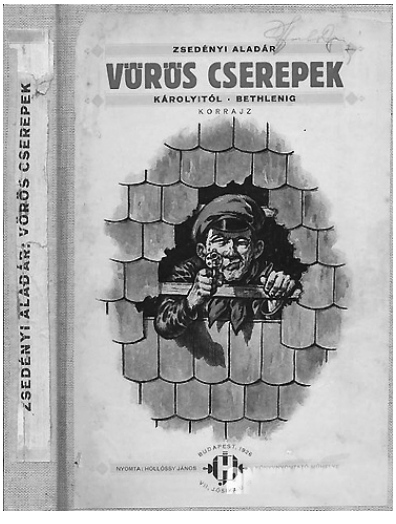

525.368

A zsidók rémuralma Magyarországon

1919. március 21-től augusztus hó 1-ig.

Ára 3 korona.

Antiszemita reakció a Tanácsköztársaságra

ZSEDÉNYI ALADÁR

VÖRÖS CSEREPEK

KÁROLYITÓL · BETHLENIG

KORRAJZ

ZSEDÉNYI ALADÁR: VÖRÖS CSEREPEK

Zsedényi Aladár műve

Hiszen a „zsidó” felülreprezentáció hangsúlyozása a Tanácsköztársaság vezetésében nem volt érdekektől mentes. Komoly érveket szolgáltatott az 1919 utáni antiszemita rendelkezéseknek, különösen a „zsidó intellektuelek” visszaszorítását célzó *numerus clausus* meghozatalának és elfogadtatásának. Hogy a „zsidók” bolsevizmus iránti szimpátiájának felemlegetése mennyire nem az 1918–1919-es szerepvállalásukból, hanem az 1919 utáni, a társadalmi javak újraelosztását az antiszemita ideológiával legitimálni akaró politikából adódott, az jelzi legtisztábban, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártjának legradikálisabb híveinek számító, nincstelen és versenyképtelen rokkant katonákkal kapcsolatos Horthy-kori törvényhozási vitákban fel se merült, hogy az 1918–1919-es pártszimpátiájuk miatt büntetni kéne őket.

Bödők Gergely

EGY EMLÉKMŰ TÖRTÉNETE

A „Nemzet Vértanúinak 1918–1919" emlékmű és az ehhez kapcsolódó izraelita hitközségi iratanyagok[1]

Az 1919 nyarán létrejött és 1920 tavaszára megszilárdult ellenforradalmi rendszer vezetői, véleményformálói és történeti ideológusai szemében az 1918–1919-es forradalmak – de különösen a Magyarországi Tanácsköztársaság – emlékezete szélsőségesen negatív volt. Utóbbi rendszer a gyors és mélyreható társadalomátalakító reformjai miatt is, de különösen az állami szintre emelt erőszak, a vörösterror gyilkosságai és túszgyűjtő akciók okozta megbotránkozás okán váltott ki különösen éles ellenszenvet.

A miniszterelnök Huszár Károly Az 1920. február 16-án megnyitott Nemzetgyűlés alakuló ülésén mondott nyitóbeszédében a forradalmak áldozatait vértanúknak és a „nemzet, az állami rend és a kereszténység mártírjainak" nevezte.[2] Az, hogy az első világháborút követő forradalmak áldozatainak emléket állítsanak, viszont csak 1929-ben, az események tizedik évfordulóján konkretizálódott.

A kezdeményezés a „hatnapos" szociáldemokrata kormányt 1919. augusztus 6-án megbuktató Fehér Ház Bajtársi Egyesülettől érkezett. Ennek tagjai 1929. január 2-i ülésükön határoztak arról, hogy kezdeményezik a „nemzet vértanúinak" emléket állító országos szervezet megalakítását. A Nemzeti Múzeum tanácstermében megalakult *„Nemzet vértanúinak 1918–1919" Országos Emlékmű Bizottság* tagjai a közélet jeles alakjai voltak: az alapító ülést maga József királyi herceg vezette, a szervezet elnöke pedig Pekár Gyula országgyűlési képviselő lett. Ezen az ülésen ismertették a tervüket és a tervezett menetrendet a műemlék elkészítésére felkért Lechner Jenő és Fritz János is.[3]

Az emlékmű felállításához szükséges összeget költségvetési pénzekből, valamint különféle egyesületek és magánszemélyek adományaiból kívánták előteremteni. 1929. március 21-i körrendeletében a belügyminiszter, Scitovszky Béla engedélyezte az országos és fél évig tartó pénzgyűjtést,[4] és május 18-i körrendeletében erre kérte a törvényhatóságokat is.[5] A leendő emlékműről és

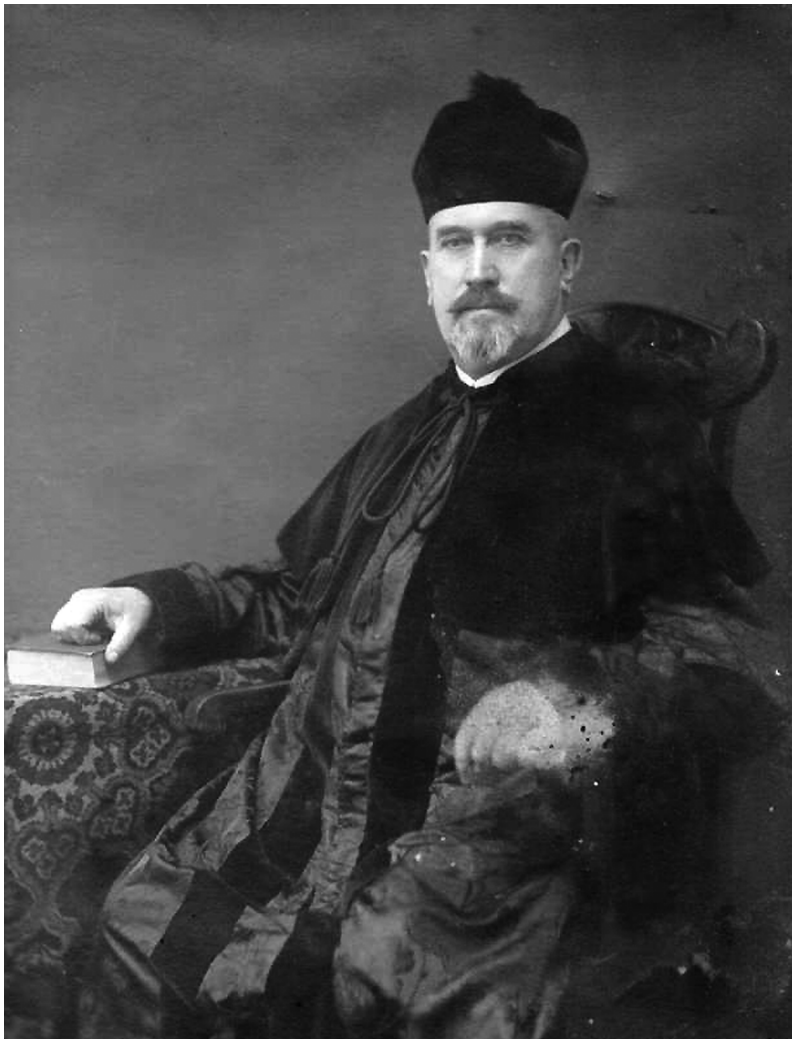

Pekár Gyula

a főváros anyagi hozzájárulásról tárgyalt a fővárosi közgyűlés illetékes bizottsága is. A június 7-i ülésen Liber Endre tanácsnok tejesztette elő a Báthory-, Vécsey, és Nádor utcák találkozásánál található háromszögletű térre álmodott emlékmű terveit, aminek elkészítésére Lechner Jenő építészt és Füredi Richárd szobrászt kérték fel. Mivel a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 10 ezer pengőt ajánlott fel az emlékmű felállítására, a székesfőváros is ugyanekkora összeget helyezett kilátásba. Liber tájékoztatta a közgyűlést arról is, hogy a tervezett helyszín engedéleyzése még folyamatban van, az emlékmű felállítását pedig augusztus 6-ára tervezik.[6]

A Fővárosi Közgyűlés művelődésügyi és közművelődési bizottságának június 17-i ülésén éles szóváltás bontakozott ki a kormánypárti és a szociáldemokrata képviselők között. Az utóbbiak szószólója Bechtler Péter volt, kritikájuk pedig arra vonatkozott, hogy az emlékmű az „összes vértanú emléke" helyett kizárólag a Károlyi Mihály vezette Népköztársaság és a Magyarországi Tanácsköztársaság áldozatait kívánta megörökíteni, és nem foglalkozott az 1919 őszén kezdődött magyarországi fehérterror áldozataival. „Ilyenekről nem tudunk" – fogalmazott félreérthetetlen iróniával a Fehér Ház szervezetben is tag, Csilléry András. A szociáldemokrata javaslat elvetése mellett érvelt Pergovácz Gyula is, aki szintén különbséget tett a két forradalom és az ellenforradalom áldozatai között. Míg az előbbieket „egy egész nemzet egyetemével szemben történt erőszakos cselekedeteknek" minősítette, az 1919. őszi „felpanaszolt" „szomorú atrocitások" „nem a nemzet egyeteme ellen elkövetett atrocitások" voltak és „nem a hatalom részéről történtek az egyeseken elkövetett erőszakoskodások". Éppen ezért – vonta meg a konklúziót – „ezek egy közemlékmű felállítását nem involválhatják, magukban."

Vitát generált a tervezett emlékmű terveiről készült képek és az anyagi hozzájárulás mértéke is. Az előzetesen bemutatott fényképek esztétikai minőségét többen is kifogásolták. Lázár Miklós „kőbe faragott közhelynek" és „gyenge szoborműnek" tartotta, aminek ráadásul – ahogy fogalmazott – nincs semmiféle kontaktusa sem korunkkal, sem azzal az eszmével, amit reprezentálni akar". A bizottság végül hajlandó volt húszezer pengőre, azaz a tervezett költség duplájára emelni a főváros hozzájárulását az emlékműhöz, abban az esetben, ha a „város szépsége érdekében" új tervek születnek a felállítandó szoborról.[7] Budapest főváros törvényhatósági bizottságának június 19-i rendes közgyűlésén is alig csitultak az indulatok. Bánóczi László kritikájában egyfelől továbbra is az emlékmű esztétikai értéke ellen emelt kifogást, másfelől nehezményezte, hogy az emlékmű 1919. augusztus 6-áig, azaz nem a Tanácsköztársaság bukásának augusztus eleji dátumáig, hanem az azt követő rövid életű szociáldemokrata kormány bukásáig terjesztette ki az áldozatok összegyűjtésének időhatárát. Ezzel a „provokációval" pedig szándékoltan összemosták a szociáldemokrácia és a kommunista párt időszakát is. Szót emelt a „fehér forradalom" áldozatainak érdekében is, hogy őket is sorolják a nemzet vértanúinak tagjai közé. A közgyűlés a kifogások ellenére többségi szavazással elfogadta a tanács javaslatát a tervekről.[8]

Hevesi Simon

Az újratervezés miatti időveszteség, a gazdasági világválság és az amúgy is nehézkesen gyűlő adományok miatt az emlékmű augusztus 6-i átadásából semmi nem lett. Ehelyett a belügyminiszter a gyűjtés időhatárát többször is módosította.[9] Nem segítette a munkálatokat az sem, hogy a fővárosi közgyűlés is csak az az október 17-i ülésen hozott – és csak november 8-i Fővárosi Közlönyben közölt – döntésében engedélyezte a húszezer pengős fővárosi hozzájárulás póthitelként való kiutalását.[10] A szükséges pénz lassú csordogálását mutatja, hogy a fővárosi közgyűlés másodszor is kitolta a gyűjtés időhatárát, amikor döntött annak 1931. május 31-ig való meghosszabbításáról.[11] A Nemzet Vértanúinak 1918–1919 Országos Emlékbizottsága egy névsorösszeállító bizottságot hozott létre a Tanácsköztársaság

áldozatainak összegyűjtése céljából, amelynek elnökéül az országgyűlési képviselőt és koronaügyészt, Váry Albertet választották.

A hazai zsidó szervezetek is eleget tettek a belügyminiszter felhívásának és igyekeztek a magyarországi vörösterror zsidó-, vagy zsidó származású áldozatait összegyűjteni.[12] A háború alatti- és – különösen a Tanácsköztársaság után felerősödött antiszemita toposzokkal szemben a hazai zsidóság számára fontos és nem titkolt cél vált, hogy bizonyítsák: a hazai zsidóság is áldozata volt a magyarországi vörösterrornak és a meggyilkolt emberek között több esetben zsidó származásúak is voltak.[13] A Magyar Zsidó Levéltárban őrzött dokumentumok forrásértékét növeli, hogy nem csak a halálos áldozatokat gyűjtötték össze, de igyekeztek hitelesen közzétenni a túszként fogvatartottak névsorát is.

Sipőcz Jenő

Hevesi Simon főrabbi az Országos Emlékbizottság tagjaként már 1929. február 1-én levélben fordult a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája Elnökségéhez, hogy az áldozatok összegyűjtésének munkájából a hazai zsidóság szervezetei is vegyék ki a részüket. Az Országos Iroda Elnöksége február 7-én kelt, 53. 347/1929. számú megkeresésével értesítette az országos zsidó szervezeteket és elöljáróságokat a gyűjtésről és kérte, hogy a forradalmak egyes helyi zsidó áldozatairól hiteles névjegyzéket küldjenek a fővárosi központba. Ugyanilyen tartalmú felhívást tettek közzé a legfontosabb felekezeti hetilapokban is. Az egyes hitközségek a Magyarországi Izraeliták Országos Irodájának Sas utcai címére küldött válaszleveleikben beszámoltak a kommün alatti eseményekről és elküldték nem csak a zsidó áldozatok listáját, de – az iroda kérésére – a helyi közösség túszaiét is. Az Iroda a kapott válaszokat rögzítette, ha hiányosságokat tapasztalt, vagy a kapott információk bizonytalanok voltak, akkor a részletek iránt újra érdeklődött az adott hitközségnél. Több esetben is kiderült, hogy több zsidónak vélt áldozat mégsem tartozott a hitfelekezethez. Ennek oka több is lehetett: amellett, hogy például az adott férfi nem volt körülmetélve, előfordult, hogy kikeresztelkedett zsidó volt, vagy nem a Chevra Kadisa (Szentegylet) temette el. A zsidó származásúak száma így a kezdeti 40 fős létszámról lecsökkent 27-re. Ez a szám ugyanakkor az összes áldozat 4,6%-át adja, azaz a zsidóság embervesztesége majdnem teljesen megfelelt az összlakossághoz viszonyított 5%-os arányuknak.

A Magyarországi Izraeliták Országos Központja kérte fel a felekezet közösségeit is, hogy lehetőségeik szerint anyagilag is járuljanak hozzá a felállítandó emlékmű költségeihez. Ennek összege 120 ezer pengő volt, amiből 1930. májusági az előirányzott összeg helyett csak 96 ezer pengő folyt be. Pekár Gyula, az Emlékműbizottság elnöke ezért 1930. május 31-én külön levélben fordult az Izraelita Központhoz, hogy az „osztó-igazság" elve szerint a zsidóságra jutó 6000 pengő különbözetét minél hamarabb gyűjtsék össze. A zsidóságot „terhelő" költségekből ugyanis ekkorra még csak 270 pengőt fizettek be a központi kasszába.

Pár nappal később, 1930. június 9-ére az igazolóbizottság megállapította az emlékműre felvésendő nevek listáját. Bár a kőszarkofág már 1930 végére készen állt, az elejére és a hátoldalára tervezett szobormű csak 1933-ra fejeződött be, az átadást pedig a következő évre halasztották.[14]

A Nemzeti Vértanúk Emlékművének keresztelt kőtömböt 1934. március 18-án, a tervekhez képest négy és fél évvel később avatták fel a Vértanúk terén. A pillér előtt Hungáriát szimbolizáló nőalak, hátoldalán pedig a bolsevizmust megtestesítő kígyóval viaskodó izmos férfi állt, a haraszti kőből készült kőpillér tetejére pedig kőkoporsót helyeztek. A két oldalára vésték az áldozatok neveit, elöl a szobor és a felirat, „a nemzet vértanúinak 1918–1919" volt olvasható, hátoldalán pedig az kezdeményező szerepet betöltő Fehér Házra való utalás szerepelt. A vasárnap délre tervezett avatáson – amit a filmhíradó[15] is rögzített – Horthy Miklós kormányzó és József királyi herceg mellett a kormány több képviselője, a felsőház alelnöke, a honvédség főparancsnoka, és több egyházi méltóság, városvezető és ismert notabilitás is megjelent. A Szózat eléneklését követően az ünnepi beszédet Pekár Gyula, az Országos Emlékműbizottság elnöke tartotta. Ebben a forradalmi időkre úgy utalt, mint amikor „a leroskadt nemzetet a vörös rém korbácsa szaggatta gyáván. Temetővé lett akkor a honfoglalók földje, mohácsi mély sírgödörré, melybe a rikoltva osztozkodók mármár tetemként taposták be a halódó Hungáriát, hogy

örökre elföldeljék." Beszédét követően elénekelték a himnuszt és meghallgatták a város főpolgármesterének, Sipőcz Jenőnek a szavait, majd versek is elhangzottak. A vasárnapra időzített emlékműavatást a Zeneművészeti Főiskola dísztermében rendezett esti ünnepi hangverseny zárta.[16] A felavatását követően az emlékműnél rendszeresen tartottak ellenforradalmi megemlékezéseket, és azt mindenszentekkor rendszeresen megkoszorúzták.

A grandiózus avatással átadott emlékmű alig több, mint egy évtizedig állt a helyén, azt 1945 szeptemberében ledöntötték. Fél évszázaddal később, 1996-ban, helyére Nagy Imre miniszterelnök Parlamentre néző szoborkompozícióját állították. Ennek a mai Vértanúk teréről történő áthelyezéséről döntött a magyar országgyűlés egy 2016-os kormányhatározat és a kulturális örökségvédelmi törvény 2017-es módosítása alapján – a Kossuth tér megújítását és rekonstrukcióját célzó Steindl Imre Program koordinálásával. A Nagy Imre szobrot tavaly év végén el is szállították, helyére pedig ismét az egykori, „Nemzet Vértanúinak 1918–1919-es" emlékmű mását tervezik felállítani. Ezen – a sajtóban már eddig is megjelent nyilatkozatok szerint – az eredeti szoborállítók szándékához hasonlóan csak a Tanácsköztársasághoz kötődő halottak fognak szerepelni és nem kerülnek fel a fehérterror áldozatai. Az 1919-es centenáriumára tervezett emlékmű felállítását és későbbi tiszteletét így borítékolhatóan ugyanúgy nem övezi majd nemzeti konszenzus, mint az eredeti kompozícióét.

A szerző történész (PhD), a Clio Intézet társ-ügyvezetője

Vértanúk tere nemzeti vértanúk emlékműve (Füredi Richárd 1934.) Háttérben a Parlament (Fotó: Fortepan)

JEGYZETEK

1 A szöveg az Archivnet: XX. századi történeti források 2015/4. évi számában megjelent szöveg némileg átdolgozott és aktualizált verziója. Az eredetit lásd: (http://www.archivnet.hu/politika/a magyarorszagi vorosterror zsido szarmazasu aldozatai.html)
2 *Nemzetgyűlési Napló*. 1920. 1. köt. Budapest, Athenaeum, 1920. 1920. február 16-i ülés, 4.
3 A hozzászóló alispánok, főispánok, püspökök és az országos főrabbi mellett kiemelkedett Váry Albert koronaügyész, Ripka Ferenc, Budapest főpolgármestere és a miniszterelnök Bethlen István is. *Budapesti Hírlap*. IL. évf., 19. sz. 1929. január 23. 9.
4 A m. kir belügyminiszter 249.415/1929 B. M. számú körrendelete a Nemzet Vértanúi (1918–1919.) Országos Emlékbizottságának adománygyűjtési engedélye. In: *Belügyi Közlöny*. XXXIV. évf., 13. sz. Budapest, 1929. március 31. 269.
5 A m. kir belügyminiszter 252.502/ 1929 B. M. számú körrendelete a Nemzet Vértanúi (1918–1919.) Országos Emlékbizottság adománygyűjtésének támogatására. In: *Belügyi Közlöny*. XXXIV. évf., 23. sz. Budapest, 1929. június 2. 497.
6 *Fővárosi Közlöny*. XL. évf., 44. sz. 1929. június 7. 1119.
7 *Fővárosi Közlöny*. XL. évf., 54. sz. 1929. július 5. 1462–1463.
8 *Fővárosi Közlöny*. XL. évf., 52. sz. 1929. június 28. 1399–1400.
9 1929. augusztus 23-i körrendeletében 1930. április elsejéig tolta ki a gyűjtés időhatárát. A m. kir. belügyminiszternek 256. 550/1929. B. M. számú körrendelete a a Nemzet Vértanúi (1918–1919.) Országos Emlékbizottságának adománygyűjtési engedélyének meghosszabbításáról. In: *Belügyi Közlöny*. XXXIV. évf., 41. sz. 1929. szeptember 8. 949.
10 *Fővárosi Közlöny*. XL. évf., 83. sz. 1929. november 8. 2040.
11 *Fővárosi Közlöny*. XLI. évf., 72. sz. 1930. október 31. 1835.
12 Az Országos Izraelita Hitközség és a zsidó felekezet és szervezetek tagjai közti 1929–1930-as levelezést a Magyar Zsidó Levéltár őrzi.
13 Harcos antiszemita toposzok már a világháború előtt is megfogalmazódtak, de ezek a zsidóság szerepvállalásáról az első világháborút követő forradalmi mozgalmakban és különösen a Magyarországi Tanácsköztársaság népbiztosainak s már a kortársak között is éles vitákat folytak, a zsidóságot a Tanácsköztársaság alatt történtekért, vagy a trianoni békeszerződésért kárhoztató kizárólagos és kollektív felelősség hangsúlyozása. Azzal, hogy a háború alatti hadseregszállító botrányok vádlottjai között több esetben zsidó származásúakat találunk, valamint a hitfelekezet tagjainak magas száma a vezető népbiztosok között, a háború alatt- és után megerősödő antiszemita sztereotípiák egyik legfőbb hivatkozási alapja lett.
14 Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái. In: *Statisztikai Közlemények*. 69. köt. 1. sz. (Szerk. Illyefalvi I. Lajos.), Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1934, 389.
15 http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=969
16 *Budapesti Hírlap*. LIV. évf., 63. sz. 1934. március 20. 3.

Martin Gilbert brit történész egy egész könyvet szentelt a vészkorszak idején üldözötteket mentő igaz embereknek. Az alábbiakban a Magyarországgal foglalkozó fejezet első részét közöljük. A magyar állami felelősség, a társadalmi közöny és a deportáltak javaiból való haszonhúzás tényeinek leszögezése mellett arról sem feledkezhetünk meg a vészkorszak 75. évfordulóján, hogy voltak, akik a legsötétebb napokban is az emberség példáival szolgáltak.

Martin Gilbert[1]

IGAZAK MAGYARORSZÁGON[2]

A Holokauszt csak 1944 márciusában, a német katonai megszállással érte el Magyarországot, amelynek zsidó lakossága ekkoriban – az 1940-ben hozzácsatolt csehszlovák és román területeket is figyelembe véve – elérte a háromnegyed milliót. Horthy Miklós kormányzó, Németország katonai szövetségese, a náci faji politika nem túl lelkes támogatója, kétszer is visszautasítja Hitlert, aki személyesen kéri a magyarországi zsidók Németországba deportálását. A katonai megszállás nélkül aligha indultak volna transzportok Auschwitzba. Ugyanakkor, 1941 augusztusában, miközben a magyar és német csapatok együtt harcoltak a Szovjetunió ellen a keleti fronton, 20 ezer zsidó munkaszolgálatost küldött az elfoglalt orosz területekre. Nagy részük Csehszlovákia frissen annektált keleti régióiból származott. Több mint 15 ezer SS kézre adott zsidót öltek meg, 11 ezret még augusztusban, a kamenyec-podolszkiji mészárlás során, több ezer helyi zsidóval együtt, egyetlen nap alatt.

Hegedűs Tibor, a kevesek egyike, akinek sikerült elkerülnie a vérontást, később elmondta, hogy az életét 27 társával együtt annak a magyar őrnagynak köszönheti, aki „német parancsnoki pecséttel ellátott igazolást adott a mészárlást túlélt 28 katonának arról, hogy magyarok vagyunk és visszatérhetünk Magyarországra. Természetesen tudta, hogy a csoport többsége zsidókból áll. Hármunkat egy orosz tanárnő rejtegetett a lakásán, amíg megkaptuk a papírokat. A magyar katonák is segítettek, elláttak élelemmel. A kivégzés napján parancs rendelkezett arról, hogy senki sem hagyhatja el a körletet. A gyilkolást német katonákra bízták."[3]

Kiss Barna az egyik munkaszolgálatos egység parancsnoka volt. 214 ember tartozott a felügyelete alá. Az utasítás szerint addig kellett dolgoztatnia őket az orosz front felé menetelve, ameddig el nem pusztulnak. Ő inkább vigyázott rájuk, gondoskodott róla, hogy minden nap megmossák elgyötört lábukat, és akinek szüksége van rá, orvosi segítséghez jusson. Többségük túlélte az utat.[4]

1942 és 43 során a magyarországi zsidóság elkerülte a környező országokban zajló deportálást és szervezett gyilkolást. Több ezer lengyel és szlovák zsidó igyekezett az auschwitzi transzportok elől dél felé és talált menedéket Magyarországon. De alig pár nappal a német csapatok bevonulása után egy „szakértőkből" álló különleges SS-alakulat élén Budapestre érkezett Adolf Eichmann, hogy biztosítsa a teljes zsidóság haladéktalan deportálását. Ennek első lépéseként otthonuk elhagyására kényszerítették és gettókba költöztették őket, amit rendszerint téglagyárak és más üzemi létesítmények területén, vagy elszegényedett, lepusztult városrészekben jelöltek ki. Blau László, a bonyhádi zsidók pusztulásának krónikása – akit korábban munkaszolgálatra hurcoltak – megemlékezik arról, hogy a foglyul ejtett zsidók iránti együttérzés miként indított egy csoport helybéli romát arra, hogy frissen sült kenyereket dobáljon a gettó kerítésén keresztül. A katolikus, református és evangélikus egyház helyi vezetői is próbáltak segíteni. De a végső fázis Bonyhádon is, ahogy minden más magyar településen Buda-

pest kivételével, gyors és kíméletlen: Auschwitz, és a közösség teljes megsemmisítése[5].

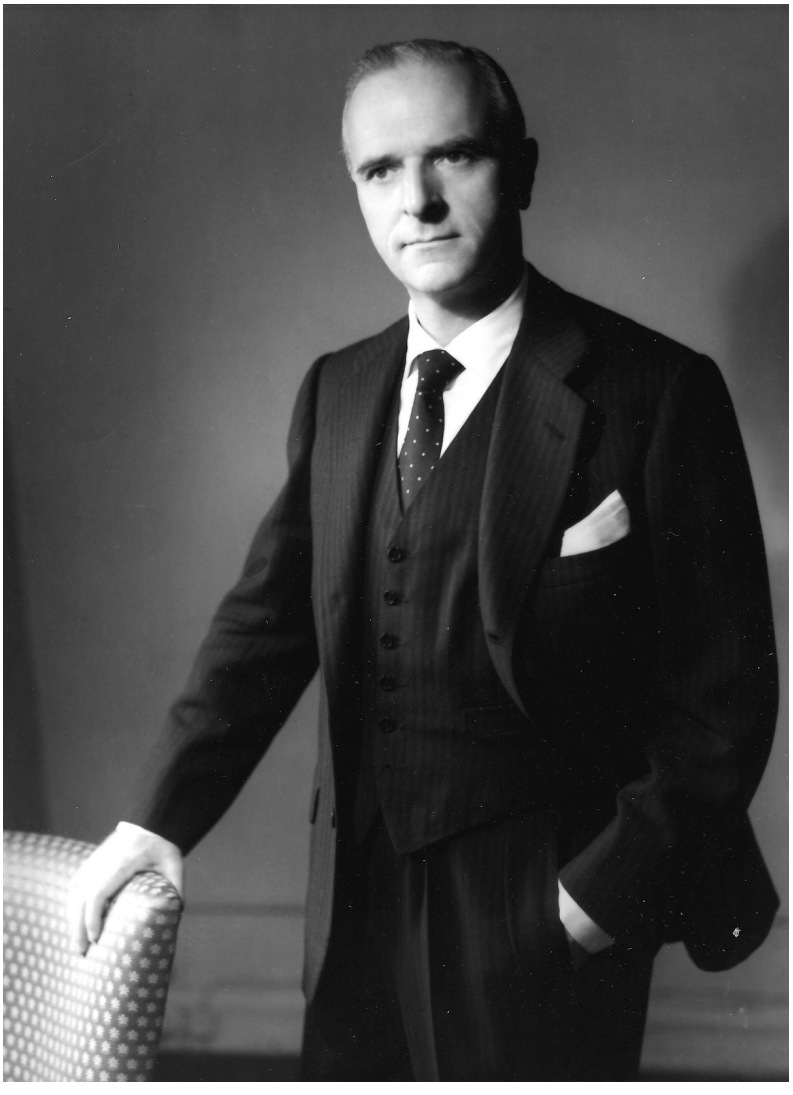
Kassán Péterfy Ida apáca rejtegette zsidó barátait és családjukat, s egész hálózatot szervezett hasonló beállítódású honfitársaiból[6]. Miskolcon Kopácsi Sándor – az 1956-os forradalom egyik későbbi vezetője – hét zsidót bujtatott egy bérelt ház pincéjében, s mentett meg a deportálások elől[7]. Strausz József és Margit, egy katolikus házaspár Munkácson, magához vette Rubin Ámosz zsidó fiút, mielőtt elhurcolták volna. „12 napig viseltem csak a sárga csillagot", emlékezett vissza később, azután szülei elvitték az új családjához. A szomszédok a házaspár vidéki rokonaként ismerték. „Az egyik nap Strausz úr azt mondta, a németek kihirdették a városban, hogy kímélet nélkül megbüntetnek mindenkit, akinél zsidóra bukkannak. Saját maga és egész családja életével játszik, aki egyet is befogad, de a legkevesebb, hogy azonnal elveszíti a munkáját. De sietett megnyugtatni, s azzal vigasztalt, hogy minden jóra fordul majd."[8]

Elie Wiesel, aki éles és mélyenszántó könyveivel a Holokauszt drámáját ellenállhatatlanul emelte a köztudatba, így emlékezett arra az időre, amikor Máramarosszigeten felállították a gettót: „Ami az én családomat illeti, itt volt Mária, öreg szolgálónk, a csodálatos Mária, aki születése óta nálunk dolgozott. Könyörgött, menjünk vele, átengedi kis kunyhóját egy elhagyott tanyán, elférünk mindnyájan mi hatan, még Niszel nagymama is. Heten egy kunyhóban? Igen, mondja Mária, elférünk heten, esküszik rá, Krisztus a tanúja. Majd ő gondoskodik rólunk, elvégez mindent. Miért utasítjuk vissza, udvariasan, de végérvényesen? Egyszerűen azért, mert nem tudjuk, mi vár ránk..... Ez a nagyszerű, tanulatlan asszony erkölcsiségében felülmúlta a város értelmiségét, tekintélyes vezetőit, a papságot. Apánknak sok ismerőse, sőt barátja volt a keresztények közösségében, de egyikükben sem volt annyi lelkierő, mint ebben a sebzett lelkű parasztaszszonyban. ..... Ezekben az időkben egy naiv és ájtatos keresztény nő őrizte meg városunkban a lelket – színlelés és nagy szavak nélkül."[9]

Frantiska Prva egy 6 és egy 7 éves zsidó leányka dajkájaként dolgozott Ungváron. Amikor 1944 áprilisában megkezdődtek a deportálások, magához vette őket. Máshová költöztek, ahol nem ismerhették fel őket és saját gyermekeként gondoskodott róluk. A szülőket Auschwitzban meggyilkolták.[10]

Sátoraljaújhelyen Csizmadia Malvina, egy 17 éves kálvinista lány, két testvére és édesanyjuk segítségével tartotta a kapcsolatot az otthonukhoz közeli munkaszolgálatos tábor zsidó lakói és családtagjaik között. Segítettek élelmiszert csempészni a táborba, és öt hónap alatt 25 férfi szökését szervezték meg, miután sikerült rejtekhelyet találni számukra a környező tanyákon.[11]

1944 áprilisában a Gestapo letartóztatta Jane Haining brit állampolgárt, aki 400 zsidó leány ellátásáról gondos-

Angel Sanz Briz

A perbe fogott Kopácsi Sándor 1957-ben

Carl Ivar Danielsson

kodott egy, a Skót Misszió által fenntartott budapesti iskolában. A vádak között szerepelt, hogy „zsidók mellett dolgozik", és „sírni látták, miközben felvarrta rájuk a sárga csillagot".[12] Haining előbb a kistarcsai internáló táborba került, ahonnan április 28-án Auschwitzba deportálták és három hónap múlva meggyilkolták. Egyik diákja, aki végignézte, amint a Misszió temploma előtt a Gestapo emberei autóba tuszkolják, így emlékezett: „A borzalom idején Miss Haining szembeszállt mindazokkal, akik származásuk alapján akartak osztályozni minket. Később értettem csak meg, hogy miért halt meg: értem és a többi gyerekért."[13]

A magyarországi deportálásokat végül brutális gyorsasággal hajtották végre. Az első transzport 1944 május 15-én indult útjára, s alig két hónap alatt 60-nál is több településről 437 402 zsidót hurcoltak Auschwitzba, ahol 381 ezren pusztultak el. Nagy részük pár órán belül gázkamrában végezte.

De akadtak, akik próbáltak segíteni. Horváth Kálmán százados, munkaszolgálatos előadóként, válogatás nélkül minden zsidót felvett a zászlóaljba, hogy elkerüljék a deportálást. „Besorozott ő mindenkit, gyerekeket, öregeket egyaránt", idézi fel egy túlélő, noha a hivatalosan megállapított életkor 18 és 48 közé esett.[14] Paul Friedlaender később leírja, ahogy 1944 júniusában „a diósgyőri (Miskolc) téglagyárba tereltek minket. Anyámmal, a húgommal és több száz zsidó testvéremmel vártuk a sorsunkat, hogy elszállítsanak. A csendőrök brutálisan bántak velünk. Rettenetes éjszaka volt. Ordítozás, lövöldözés hallatszott, az érkező marhavagonok zörgése. Reggel aztán csoda történt. Megjött Horváth Kálmán százados (a nevét csak később tudtam meg) és úgy rendelkezett, hogy 15 és 55 éves kor között valamennyi férfi gyülekezzen az udvaron. Legalább negyvenen voltunk, és valami katonai alakulat-formába kellett rendeződnünk. Hirtelen a csendőrparancsnok ráförmedt Horváthra, fenyegetőzni kezdett, amiért beleüti az orrát „az ő zsidói" dolgába, mire egészen hihetetlen módon Horváth odakiáltott az embereinek, hogy felhúzott puskával sorakozzanak fel körülöttünk. Készen álltak rá, hogy megvédjenek. Akkor Horváth így szólt: „ezek az emberek a hadsereg munkaszolgálatosai", majd hozzánk fordult és kiadta a parancsot: „Futólépésben a kapuhoz!"[15] Friedlaender később úgy emlékezett, hogy a férfiak között akadt olyan család, ahol Horváthnak köszönhetően három generáció is (nagyapa, apa és gyerek) megmenekült.[16]

Itzhak Steinberger így ír: „16 éves voltam, alacsony, vézna és csenevész fiú, hatalmas szemüveggel. Amikor rám került a sor, Horváth megkérdezte, mivel foglalkozom. Gimnáziumba jártam, de azt hazudtam, hogy cipészinas vagyok. A szeme se rebbent, már be is sorozott. Utánam apám jött, aki a valóságnak megfelelően azt felelte, hogy kereskedő. Horváth meghökkent, és megkérdezte, biztosan ki akar-e maradni a munkaszolgálatból. Mire apám azt mondta, hogy ő a sorsra bízza az életét. Inkább anyám mellett maradt. Pár nap múlva Auschwitzban végezték."[17]

Randolf Braham történész, a magyar holokauszt kutatója úgy véli, hogy „sok kormányzati és katonai vezető, sok kisebb, parancsnoki, vagy szervezői posztot betöltő tisztviselő tisztában volt a gettók felállításának és a transzportok indításának tényleges valóságával, és humanitárius beállítódástól vezettetve minden hatalmukban álló eszközt bevetettek, hogy annyi zsidót mentsenek meg, amennyit csak lehet." Braham szerint a „legérdemdúsabb" katonai vezetők egyike volt Revitzky Imre ezredes, az egyik munkaszolgálatos zászlóalj parancsnoka. „A parancsnokságán jelentkező minden zsidót besorozott, habozás nélkül, eleséggel és védelemmel látott el, életkorától és egészségi állapotától függetlenül"[18]. Az orosz frontról való visszavonulás során zsidó legénységét szökésre buzdította[19].

De az elszántsággal és eszközökkel bíró emberek minden bátorsága csak a vidéki zsidóság elenyésző töredékét menthette meg. Az ország szinte teljes megtisztítása után Eichmann és a SS figyelme a főváros felé fordult. Eichmann úgy tervezte, hogy július második hetében megkezdi a pesti zsidók deportálását, s a mintegy 150 ezres népesség elpusztításával felteszi magyarországi munkájára a koronát. De már a tervezés és előkészületek során akadtak a nem zsidó népesség köréből olyanok, akik hajlandók voltak kockázatot vállalni azért, hogy a transzportok gyors indítását megakadályozzák. Június 21-én a Bel-

ügyminisztérium megrója Budapest keresztény papságát és más egyházi vezetőit, amiért a magyar zsidók auschwitzi tömeggyilkosságáról keringő hírek nyomán hamis keresztleveleket állítanak ki, ám ez inkább csak fokozta az ellenállást és a mentési erőfeszítéseket.

Négy zsidó férfinek sikerült megszökni Auschwitzból. Beszámolójuk június 26-án került napvilágra, s bombaként robbant a Szövetséges és a semleges országok körében. A haláltáborból kicsempészett jelentésből egyértelműen kiderült, hogy az elmúlt két évben érkezett deportáltakat meggyilkolták, s a Magyarországról elhurcolt emberek gázkamrában végzik. A zsidóság vezetői Budapesten semleges országok diplomatáihoz fordultak, s kérték, hogy minden lehetséges eszközzel akadályozzák meg a deportálásokat a fővárosból. Válaszként Angel Sanz-Briz, spanyol diplomata és Carl Lutz, svájci alkonzul védettséget biztosító papírokat bocsátottak ki. Sanz-Briz 1898, a spanyol követség bélyegzőjével ellátott igazolást osztott szét,[20] Lutz pedig 7800 zsidót látott el dokumentummal, ami kimondta, hogy birtokosa a svájci kormány védelmét élvezi. A követségi papírok nagy része saját kézjegyét viselte.[21] A német nagykövetség június 29-én Berlinnek panaszkodott az igazolások miatt, de Maximiliam Jaeger, a svájci követség vezetője Lutz mögé állt, s teljes körű szabadsággal ruházta fel beosztottját a mentőakciók folytatását illetően.[22]

A másik hely, ahová a zsidók segítségért fordulhattak, a svéd követség volt. „Akik sejtették, mi vár rájuk, szabályosan ostromoltak bennünket. Könyörögtek, hogy mentsük meg őket", emlékezett Per Anger követségi titkár. Ideiglenes útlevelet kapnak mindazok, akik rokoni, vagy üzleti kapcsolatban álltak az országgal. „Rövid idő leforgása alatt nem kevesebb, mint 700 iratot bocsátottunk ki. Ahogy híre futott, úgy nőtt a kérvényezők száma napról napra." A Carl Ivar Danielsson vezette nagykövetség minden tagja „éjt nappallá téve dolgozott ezekben a hónapokban. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy nem bírjuk ellátni ezt a rengeteg pluszmunkát, a külügyminisztériumunkhoz fordultunk, hogy emeljék a személyzet létszámát. Még új kinevezés is született a mentési erőfeszítések irányítására. Ezt a pozíciót töltötte be Raoul Wallenberg. Wallenberg 1936-ban fél évet töltött Haifában a család tulajdonában álló bank egyik fiókjánál, ott került kapcsolatba a náci uralom elől menekülő zsidókkal. Svédországba visszatérve egy export-import cég igazgatója lett, ami felett egy magyar zsidó elnökölt.[23] Július 9-én kellett Magyarországra érkeznie.

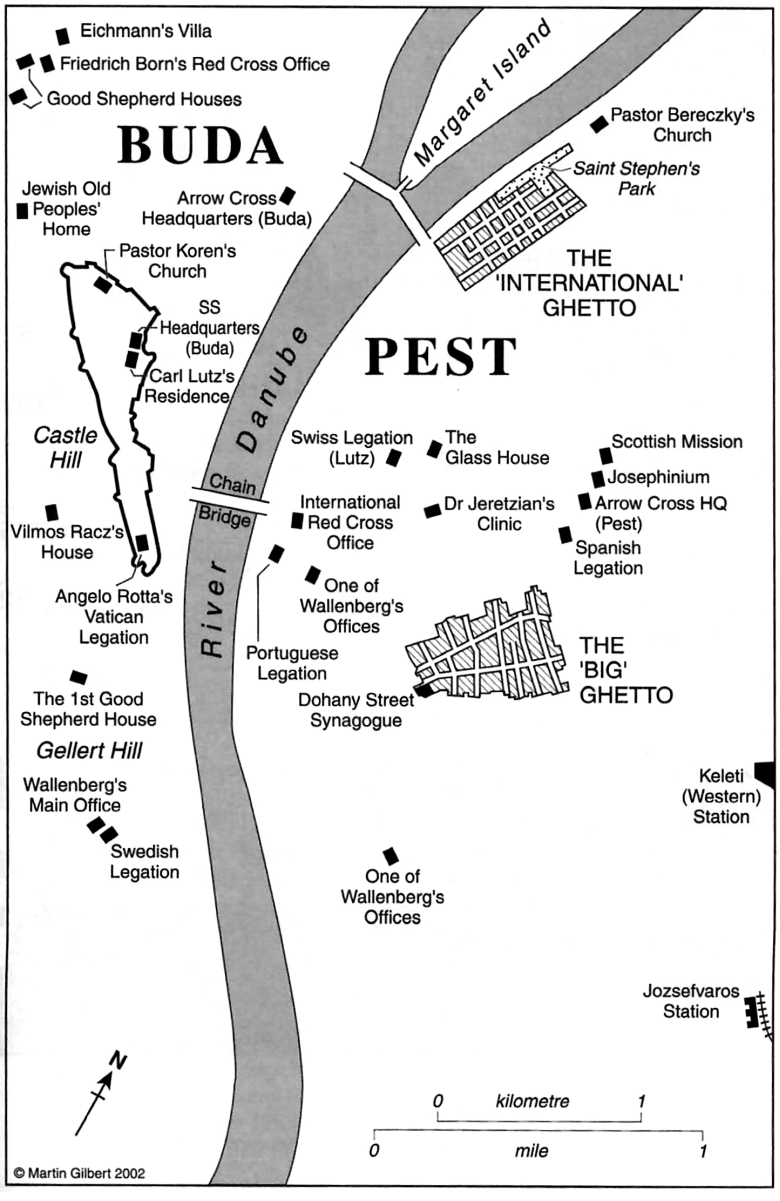

Maximillan Jaeger

Jane Haining

Noha az Auschwitzba induló magyar transzportok híre nemzetközi felzúdulást keltett, a főváros peremkerületeiből induló szerelvények száma nem csökkent. Július 4-én azonban Horthy – a Szövetségesek által nemrég felszabadított Vatikán, VI. Gusztáv Adolf svéd király és a nemzetközi Vöröskereszt tiltakozására hivatkozva – közölte Budapest rangidős SS-vezetőjével, Veesenmayerrel, hogy a deportálásnak véget kell vetni. A kormányzó, néhány lehallgatott rádióüzenet után, azzal is tisztában volt, hogy ellenkező esetben küszöbön áll Budapest kormányzati épületeinek bombázása.

Martin Gilbert térképvázlata a budapesti embermentés fontosabb helyszíneiről

Július 6-án mégis csaknem 2000 zsidót indítottak útnak Pécsről. A célállomás Auschwitz. Sztójay Döme miniszterelnök azonnal magához kérette az SS-generálist, és hangsúlyosan értésére adja, hogy a kormányzó azonnali hatállyal a transzportok leállításáról rendelkezett. Két nappal később azután a fővárosban maradt 150 ezer zsidó deportálását – amit Eichmann napokon belül megkezdett volna – felfüggesztették. Raoul Wallenberg másnap érkezett Budapestre, zsebében 630 magyar zsidó nevével, akiknek Svédország vízumot ajánlott fel.

Wallenberg eljuttatja a védett személyek listáját a magyar kormányhoz, s ezzel szinte egy időben Carl Lutz is előállt a maga svájci listájával arról a 700 zsidóról, akiknek Palesztinába emigrálását a Brit kormány hivatalosan is jóváhagyta. A svájciaké azután tovább gyarapodott 800 főre, de Lutz itt nem akart megállni, ezért az új papírok számozását – a magyar hatóságok gyanakvását elkerülendő – egyessel kezdte újra. Az igazolások tulajdonosai részére svájci és svéd fennhatóság alatt álló, az országok diplomáciai emblémáival ellátott „védett házakat” állítottak fel.[24]

Eichmann SS-kommandói így dolguk végezetlen tértek vissza Németországba. De a fejek fölül nem hárult el a veszély, bármelyik zsidó továbbra is áldozatául eshetett a nyíltan antiszemita nyilaskeresztes-hungarista mozgalom brutális támadásainak. Hogy védelmet nyújtson, egy kereskedelmi irodaépületben, a Vadász utca 29 alatt álló „Üvegházban”, Lutz létrehozta a „Svájci Külföldi Érdekek Hivatalának Kivándorlási Osztályát”, ahol azután több száz üldözöttet vettek védelem alatt álló személyként hivatalos nyilvántartásba.[25]

Az augusztus és a szeptember viszonylagos biztonságot hozott Budapestre, de ez hamar véget ért, ahogy a Szálasi Ferenc vezette Nyilaskeresztes Párt kerül hatalomra október 15-én. Eichmann és az SS azonnal visszatért Budapestre. A most már hivatalosan is felkent nyilaskeresztesek és a prédájától korábban megfosztott SS-kommandó közös vérszomjával szemben Wallenberg és Lutz minden erejével azon dolgozott, hogy a védett házak számát és befogadóképességét növelje. Más diplomaták is igyekeztek megtenni, ami tőlük telik. A svájci nagykövetség épületében lévő rezidenciáján Dr. Harald Feller sok zsidót elrejtett, közülük 14-et sikerült biztonságban Svájcba juttatnia (kettőt előbb ki kellett menteni a kistarcsai fogolytáborból).[26] A nyilaskeresztes terror elharapózásával Angel Sanz-Briz több épületet is kibérelt, amiben spanyol papírokkal ellátott zsidókat helyezett el. „Valamennyi házra kifüggesztettük németül és magyarul egyaránt, hogy a spanyol nagykövetséghez tartozó semleges övezet”, írja visszaemlékezéseiben. „S noha ez teljesen valószerűtlennek látszott, a nyilaskeresztesek ezt tiszteletben is tartották”.[27] Október 23-án, Sanz-Briz egy általa jól ismert és tisztelt olaszt, Giorgio Perlascát nevezte ki a spanyol védett házak élére.[28]

Portugália Budapestre helyezett ideiglenes ügyvivője, Carlos de Liz-Texeira Branquino engedélyt kapott kormányától 500 igazolás kiállítására olyan zsidók részére, akiknek rokona él Portugáliában, Brazíliában, vagy az ország bármelyik gyarmatán. Valójában több mint 800 dokumentumot írt alá, akiknek tulajdonosát azután a követség védett házaiban helyezték el.[29] A nyilaskeresztes vérengzés láttán Friedrich Born, a Nemzetközi Vöröskereszt budapesti vezetője több mint 3000 menlevelet és 4000 munkáltatói igazolást állított ki zsidók részére, amivel a Vöröskereszt védett házaiban meghúzhatták magukat. Ez több mint 60, a zsidó közösség tulajdonában lévő intézményt ölelt fel, kutatóintézeteket, öregotthonokat, kórházakat. A Vöröskereszt jelével ellátott épületek további menedékként szolgáltak.[30] Mialatt a hungaristák zsidókra vadásznak a főváros utcáin, Angelo Rotta, a Vatikán magyaror-

szági képviseletének vezetője létrehozta a több tucat modern bérházból álló nemzetközi gettót, ahová végül 25 ezer zsidót menekítettek. A házakat svájci, svéd, portugál, spanyol és vatikáni felségjelek védték.

Egyes egyházi személyek is megpróbáltak segíteni. Raile Jakab, a jezsuita tartomány korábbi főtitkára, a Pápai Nunciatúra Segítő Bizottságának elnöke közel 150 zsidót mentett meg.[31] Jánossy József, jezsuita szerzetes, a Szent Kereszt Egyesület elnökeként szervezte azoknak a mentését, akiket Raile Jakab látott el hamis keresztlevelekkel. Az egyesület egyik vezetője, Slachta Margit szerzett papírokat többek között a lengyel zsidóság egyik híres vallási vezetője, Aaron Rokeach, a belzi rabbi számára, akinek hét gyerekét és a teljes családját meggyilkolták Przemysl városában.[32]

Lévai Jenő történész átfogó képet rajzolt a budapesti keresztény szervezetek mentő akcióiról és az elképesztő kockázatról, amit vállaltak. A Mária Iskolatestvérek (maristák) Champagna Iskolájának szerzetesei legalább 100 zsidó gyereket iskoláztattak be 50 szülővel egyetemben. Egy magát rejtőzködő francia katonának kiadó SS-ügynök leleplezte őket, s egyik éjjel 40 gestapós tört rájuk, s hurcolta el a szülőket, a gyerekek nagy részét, s hat szerzetest velük együtt. A szerzeteseket hosszas kínzás után elengedték, a zsidókat lemészárolták. Csak azok menekültek meg, akiknek az éjszakai razzia során sikerült elrejtőzniük.

Per Anger

Péterfi Ida

A Megváltó Nővéreinek pesti zárdájában 150 gyereket bújtattak, de a szomszédban tanyázó nyilaskeresztesek megtalálták és elhurcolták őket. 52 gyereket lőttek a Dunába.

A ferences nővérek több mint 100 zsidó gyereket és felnőttet fogadtak be. A zárdára rátörő nyilasok elől csupán öten menekültek meg, akiknek a felfordulásban sikerült a tetőn át kereket oldani. A többieket elhurcolták és kivégezték.

A Jó Pásztor zárda 112 leányt fogadott be. Az épületet kétszer is átkutatták, ilyenkor a gyerekek a szomszédos házakban húzták meg magukat. A Szatmári Irgalmas Nővérek otthonában 20 zsidó bújt meg. A bérház lakói tudták, hogy az apácák menekülőket támogatnak, de nem adták fel őket. Mindannyian megmenekültek. A Sacré Coeur

apácák rendházában 200 zsidó nő és gyerek élte túl az üldöztetést. A Karitász Központ Nyugdíjas Otthonában 11 zsidót rejtegettek. Az otthon vezetőjét a nyilasok letartóztatták, vallatták és fenyegették, de nem árulta el, kik az otthon lakói, akik így életben maradhattak. A Szűz Mária Társasága (Josephium) 60 gyereket és néhány felnőttet bújtatott a nyilasok Andrássy úti főhadiszállásának szomszédságában. Az Unió Eucharistica nővérek kis kórházat tartottak fenn, ahol ápoltként 20 zsidót rejtegettek. Egy rajtaütés során felfedezték és elhurcolták őket. A vezető nővért elvitték, bántalmazták, majd azzal engedték el, hogy ha még egyszer rajtakapják, helyben felkoncolják. Ekkor felkereste a társaság alapítóját, Pataky Arnold prelátust, aki saját, 4 szobás lakását bocsátotta rendelkezésre, ahol a nővér folytatta tevékenységét, s annyi menekülőt fogadott be, amennyit csak lehetett.[33]

Ara Jeretzian, egy Budapesten élő örmény orvos[34] egy magánházban klinikát rendezett be, ahol 40 zsidó orvost, családtagjaikat és másokat, hozzávetőleg összesen 400 embert foglalkoztatott, illetve bújtatott. Gondoskodott az ellátásukról, saját vagyonát mozgósítva gyógyszereket és hamis dokumentumokat szerzett. Az üldözöttek mentését titkára, Nagy László segítette, akiről ezt írják: "Könnyűszerrel lerázhatott volna magáról minden kockázatot és felelősséget, miután fizikai fogyatékosságban szenvedett. Önfeláldozó munkáját ellenszolgáltatás nélkül végezte."[35]

Ocskay László százados egy munkásszázad parancsnokaként legalább 1500 embert mentett meg azzal, hogy fővárosi táborhelyén besorozta, bújtatta és élelmezte őket. A védelme alatt álló zsidók kétharmada nőkből és gyerekekből állt. A háború végeztével több tucat menekült igazolta, hogy életét Ocskaynak köszönheti. A parancsnok emberei részt vettek a Vöröskereszt munkájában, zsidókat rejtegető árvaházakat és gyerekotthonokat láttak el élelemmel és gyógyszerrel. Ocskay saját pincéje is búvóhelyként működött.[36] Egy alkalommal, amikor tudomására jutott, hogy nyilaskeresztesek készülnek a gondja-

Az otthon vezetőjét a nyilasok letartóztatták, vallatták és fenyegették, de nem árulta el, kik az otthon lakói

JEGYZETEK

1 Sir Martin Gilbert (1936 – 2015) a 20. századi angol történetírás legendás alakja, Winston Churchill hivatalos életrajzírója, a két világháború és a Holocaust szakértője. Történészi munkásságáért, valamint politikai és diplomáciai tanácsadóként tett szolgálatainak elismeréseként 1995-ben lovaggá ütötték. 88 könyvet írt, eddig 24 nyelvre fordították le. Magyarul két műve jelent meg: Martin Gilbert: *Zsidó történelmi atlasz*, Gondolat, 1991, illetve: *Izrael története*, Pannonica Kiadó, Budapest, 2001.
Sir Martin a „személyes történelem" fontosságát hirdette, interjúzásban, helyszínek felkeresésében, dokumentumok gyűjtésében fáradhatatlan volt. Rajongott a térképekért, módszeres kutatásuk egyik úttörőjeként számtalan atlaszt állított össze. Kutatómunkája során többször járt Magyarországon. (A fordító)
www.martingilbert.com
2 Fordításunk a szerző *Righteous* című könyvének Magyarországról szóló fejezete. (Martin Gilbert: *Righteous*, Henry Holt and Co., Doubleday, 2002, 381–405). A téma teljesebb feldolgozásához lásd.: Frojimovics Kinga – Molnár Judit (szerk.): *A Világ Igazai Magyarországon a második világháború alatt*, Balassi Kiadó/Jad Vasem, 2009 (a fordító).
3 Idézet Hegedűs Tibor 2001. február 22-én kelt, a szerzőhöz írott leveléből.
4 *Album of Rescuers* (Humboldt State University; www.humboldt.edu)
5 Leslie Blau: *Bonyhád, A Destroyed Community*, Shendold Publishers, Inc. (USA), 1994.
Magyarul: Blau László: *Bonyhád – Egy elpusztított zsidó közösség*, Soha többé Soá! Alapítvány, Bonyhád, 2008.
6 „Ida Peterfy, Nun Who Helped Save Jews, 77" (Péterfi Ida, az apáca, aki zsidókat mentett), *Jerusalem Post*, 18 February, 2000.
7 „Hungarian Hero Fought Nazis" (Egy magyar hős a nácik és szovjetek ellen), *Globe and Mail* (Toronto), 5 March, 2001.
8 Testimony of „The Only Jewish Child in Munkacs" („Az egyetlen munkácsi zsidó gyerek" vallomása), *Encyclopaedia of the Diaspora* (héber nyelven), Vol. 7 (Tel Aviv, 1959), 499-502, Righteous Among the Nations Archive fájl 88.(Igazak a nemzetek között Archívum, 88. akta),
9 Elie Wiesel: *Minden folyó a tengerbe siet*, Esély Könyvklub, Budapest, 1996, 93-103. (fordította: Péter Éva)
10 A beszámoló az egyik megmentett leánytól, Renate Schonberg Winstontól származik (United States Holocaust Memorial Museum, Photo Archive, Worksheet 45879).
11 Mordecai Paldiel: *The Path of the Righteous*, 310-311.
12 Reverend David McDougall: *Jane Haining, 1897 – 1944*, 26.
13 Joe Quinn: „Honour for Scots Holocaust Heroine", *Express*, 23 November 1997. Jane Haining erkölcsi nagyságát 1997 december 8-án, Glasgowban, a Világ Igaza címmel ismerték el. A posztumusz díjat testvére, Agnes O Brien vette át.
14 Testimony to Yad Vashem Righteous Among the Nations Archive, fájl 5012.
15 Testimony to Yad Vashem Righteous Among the Nations Archive, fájl 5012.
16 Paul Friedlaender (Fóti Pál) személyes közlése a szerzővel folytatott beszélgetés során, 2002. március 24-én.
17 Testimony to Yad Vashem Righteous Among the Nations Archive, fájl 5012.
18 Randolph Braham: The Politics of Genocide, volume I., 340. (Randolf Braham: A népírtás politikája: A holokauszt Magyarországon 1-2., Belvárosi Kiadó, Budapest, 1997.)
19 Mordecai Paldiel: *Sheltering the Jews*. Reviczky posztumusz megkapta a Világ Igaza címet. (Yad Vashem Righteous Among the Nations Archive, fájl 72.)
20 A szökés részletes krónikájához lásd: Rudolf Vrba – Alan Bestic: 44070: The Conspiracy of the Twentieth Century, Star and Cross Publishing House, 1989. (a fordító)
21 „Portrait of Angel Sanz-Briz" (Angel Sanz-Briz portréja) United States Holocaust Memorial Museum, Photo Archive, Workshhet 45684, idézi Eric Saul, „Vízum az életbe" Kiállítás, 2000 február.
22 Yad Vashem Righteous Among the nations, fájl 46.
23 „Portrait of Maximiliam Jaeger" (Maximiliam Jáger portréja) United States Holocaust Memorial Museum, Photo Archive,

ira bízott nőkre támadni, riasztotta egy német barátját, bizonyos Webert, aki a Waffen-SS egyik különítményével szétzavarta őket.[37] Dan Danieli (korábban Faludi Dénes), a Yad Vashem központhoz írt, Ocskay Igazak-díját szorgalmazó levelében ezt mondja: „A családom és én túléltük; a munkásszázad tagjainak ezer más hozzátartozójával együtt; hozzátartozókkal, akiknek semmilyen körülmények között sem tartózkodhattak volna a zászlóalj táborhelyén. Az életünket mind Ocskaynak köszönhetjük."[38]

Mislai Attila fordítása

A közlés engedélyezéséért köszönet illeti Sir Martin Gilbert művének jogtulajdonosát, a United Agents céget. Introduction and Map Copyright © 2002 by Sir Martin Gilbert. www.martingilbert.com

Az írás második részét áprilisi számunkban olvashatják.

Worksheet 45654, idézi Eric Saul „Vízum az életbe" Kiállítás prospektusa, 2000 november.
24 Mordacai Paldiel: *The Path of the Righteous*, 320.
25 Randolph Braham: *The Politics of Genocide*, volume 2, 788-789.
26 Lutz-dokumentumok, Yad Vashem archive, fájl 46.
27 Portrait of Dr. Harald Feller (Dr. Harald Feller portréja), United States Holocaust Memorial Museum, Photo Archive, Worksheet 45652, idézi Eric Saul, „Víza az életbe" Kiállítás, 2000 február.
28 Yad Vashem Righteous Among the Nations Archive, fájl 121.
29 Ernie Meyer: „Italian Wallenberg" to be Honoured for Saving Jews (Zsidók mentéséért tüntetik ki az „olasz Wallenberget"), *Jerusalem Post*, 22 September 1989.
30 Portrait of Carlos de Liz-Texeira Branquino (Carlos de Liz-Texeira Branquino portréja), United States Holocaust Memorial Museum, Photo Archive, Worksheet 45665, idézi Eric Saul „Vízum az életbe" Kiállítás, 2000 február
31 Portrait of Friedrich Born (Friedrick Born portréja), United States Holocaust Memorial Museum, Photo Archives, Worksheet 45659, idézi Eric Saul „Vízum az életbe" Kiállítás, 2000 február
32 Randolf Braham: *The Politics of Genocide*, volume 2, 1123.
33 *Jewish Budapest: Monuments, Rites, History*, 344. (Frojimovics Kinga – Komoróczy Géza – Pusztai Viktória – Strbik Andre: *A zsidó Budapest: Emlékek, szertartások, történelem*, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1995)
34 Eugene Levai: *Black Book on the Martyrdom of Hungarian Jewry.*
35 Valójában Jeretzian kereskedő volt, aki az általa alapított és fenntartott kórházat igazgatta (a fordító).
36 Yad Vashem Righteous Among the Nations Archive, fájl 2002 (Jeretzian), 2002a (Nagy).
37 Dan Danieli: *Captain Ocskay, A Righteous Man*
38 Mordecai Paldiel 1997. szeptember 1-jén kelt levele Dan Danielihez. Yad Vashem Righteous Among the Nations Archive, fájl 7587.
39 Mordecai Paldiel és Dan Danieli 1997 június-júliusi levélváltása. Yad Vashem Righteous Among the Nations Archive, fájl 7587.

Csányi 5

ZSIDÓ KÜLÖNLEGESSÉGEK

ismeretlen szenzációk a zsidóság történelméből

Szunyogh Szabolcs író, újságíró előadássorozata

2019. március 28. | csütörtök | 18:00

Gracia Mendes Nasi

Ő az „Úrnő", az a zsidó nő, aki legtöbbre vitte a középkorban. Nem túl vagyonos kereskedőcsalád lányaként kezdte a pályáját, aztán bankárként királyokkal, császárral, pápával, szultánnal üzletelt, képes volt egy menedékhálózatot kiépíteni és ami legfőbb, ő volt az egyetlen zsidó a középkorban, aki meghátrálásra tudta kényszeríteni a pápát és hajszál híján sikerült újraalapítania Izraelt.

További időpontok:

április 18. május 23. június 6. szeptember 12. október 3. október 31. november 21. december 5.

A teljes előadássorozatra (11 alkalom) szóló bérlet ára 6600.- Ft. Az egy alkalomra szóló jegy ára 900.- Ft. | Diákigazolvánnyal az előadás látogatása ingyenes! | A műsorváltozás jogát fenntartjuk.

Cím: 1077 Budapest, Csányi utca 5.

Tardos János

TIBI A VÉRZIVATARBAN

Egy történelmi eseménynek, eseménysorozatnak vannak jelentős és kevésbé jelentős szereplői. Az előbbiek szobormodellek lesznek, az utóbbiaknak még emléktáblájuk sincs sehol. (Persze még lehet.)

Tardos Tibor a Petőfi Körben

Ez utóbbi csoportba tartozik 1956 egyik többé-kevésbé elfeledett szereplője, Tardos Tibor magyar (zsidó) író. Ő ugyan sosem tekintette magát zsidónak (csak ha épp üldözték emiatt, például a németek által megszállt Franciaországban, 1940 és 1944 között). De az 1956 utáni megtorlási hullámban az írók közül legelőször valamiért éppen négy zsidó származású állítottak pellengérre és bíróság elé: Déry Tibort, Háy Gyulát, Zelk Zoltánt és Tardos Tibort. Ez volt az úgynevezett „nagy íróper", mert később más, kisebb port kavart író- és újságírópereket is rendeztek…

1957-ben mind a négyüket jól ismerte a publikum. Közülük ketten, Déry és Zelk máig élő nyomot hagytak a magyar irodalomban. Tardos ebben a perben negyedrendű vádlott volt, s mint ilyen, hamar, másfél év fogság után amnesztiával szabadult 1958. április 4-én. 1963-ban végleg elhagyta Magyarországot, ifjú éveinek némileg idealizált helyszínére, Párizsba disszidált, s ott élt 2004-ben bekövetkezett haláláig. (Az idealizálás, különösen az igazságtalanul elszenvedett börtön és a sajtó-, valamint szólásszabadság akkori magyarországi helyzetében érthető lehetett.) Mint akkoriban megvetendő diszszidens, hamar ki is kopott a hazai irodalmi és politikai nyilvánosság színpadáról, és ha nagy ritkán hír érkezett felőle, az is inkább a Szabad Európa hullámhosszán vagy egy-két régi, Párizst turistaként megjárt magyar íróbarát elbeszéléséből, szűk körben volt csak ismerhető.

Tardos, aki – ha csak véletlenül is keveredett bele a forradalomba, mint Örkénynél Pisti a vérzivatarba – korabeli Petőfi-körös szereplésével, A tengervíz sós című Irodalmi Újság-vezércikkével és 1957-es perbefogásával végül is történelmi (mellék)szereplő lett.

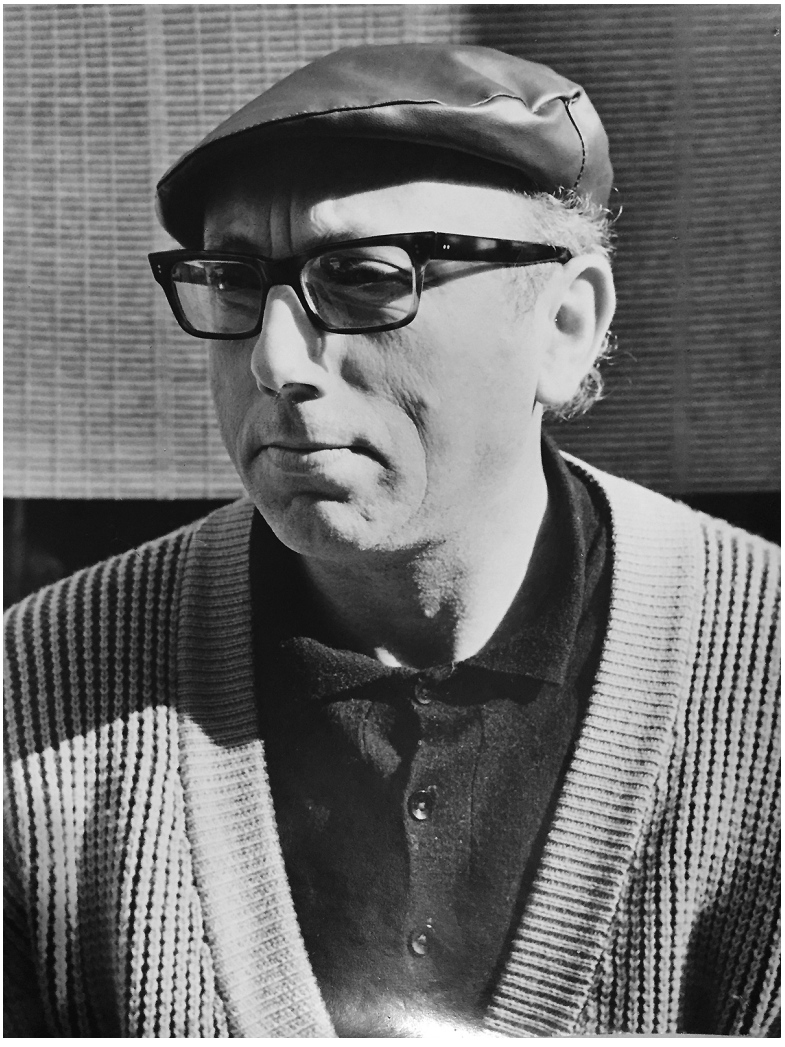
Tardos Tibor nem a tudatos forradalmi vezéregyéniségek közül való volt, hanem vastag szemüveges csetlőbotló értelmiségi kisember, aki nagyszerű irodalmi tehetsége mellett ide-oda csapódott a mainál jóval kegyetlenebb Rákosi-Kádár-korban, Párizsból való 1947-es hazatérése és letartóztatása, 1957. január 20. (véletlenül épp a 39. születésnapja) között. Eleinte a Szabad Nép kommunista, de nem vaskalapos, szellemesen, könnyed hangon író sztárriportere volt. Lelkiismeretesen és lelkesen lemászott a vízbetöréstől, sújtólégnyomástól fenyegetett sok száz méter mély vágatokba, hogy egyszer-kétszer maga is átélje a szénporos arcú bányászok mindennapi kínjait, az így-úgy összeácsolt állványzaton felmászott a sztálinvárosi (dunaújvárosi) vasmű nagykohója, vagy az inotai hőerőmű épülő hűtőtornya magasába: ezek voltak az ő itthoni Eiffel-tornyai, ahonnan rövidlátón, hunyorogva szétnézhetett.

De amikor Sztálin végre meghalt, s először ingott meg itthon Rákosi véreskezű rémuralma, a Szabad Nép munkatársai is kezdtek világosabban látni, hiszen börtönből apránként kiengedett barátaik rémtörténeteit el kellett hinniük; őróluk tapasztalatból tudták, hogy igazat mondanak. Ők pedig, ha eleinte csak szűk körben is, de egyre bátrabban beszéltek az ÁVO börtöneiben, vallatópincéiben elszenvedett fizikai és lelki kínjaikról, a koncepciós perekben elhangzott hazug vallomásaikról, de mindenekelőtt Rákosi ezekben is vezető szerepéről. Így kezdett lassan pislákolni az

1956-os antisztálinista forradalom lángja,

a kommunista értelmiségiek először nagyon szűk, de a szovjet XX. pártkongresszus után egyre szélesedő hazai nyilvánosságában.

Nagy Imre 1953-as, a Sztálin utáni szovjet pártvezetés által javasolt miniszterelnöksége, az ezt követő részleges enyhülés, vagyis a magyarországi kommunista elítéltek fokozatos szabadon bocsátása, majd Rákosi ellentámadása és Nagy Imre félreállítása után következett 1956 februárjában a szovjet XX. pártkongresszus, ahol Hruscsov zárt ülésen bár, de a korábbiakban elképzelhetetlen nyíltsággal beszélt Sztálin bűneiről (miközben a sajátjait persze elfelejtette megemlíteni). Akkoriban itthon a Sztálinnál semmivel sem jobb Rákosi egyeduralmát még senki sem merte nyilvánosan megkérdőjelezni, de ahogy Magyarországon is kezdett elterjedni Hruscsov titkos beszédének tartalma, lassan felbátorodtak az akkor már morgolódó kommunista értelmiségiek, az egyetlen olyan réteg, amelynek szava egyáltalán eljuthatott a nyilvánosság valamilyen fokáig. Így jött létre a DISZ (a kommunista ifjúsági szövetség előde) kebelében a Petőfi Kör, amely fokozatosan, 1956. június 27-ére jutott el a nagy vihart kavart sajtóvitáig.

Tardos Tibor a 60-as években Franciaországban

Tardos Tibor a 40-es években Franciaországban (balra lent)

A Váci utcai Tisztiházban megrendezett vitán Tardos Tibor is felszólalt, felidézte 1848-at, Petőfi és forradalmár társai szelíden erőszakos nyomdagép-foglalását Heckenast műtermében. Kézrátétellel megszületett a sajtószabadság – mondta Tardos hamiskásan, mire a több ezer fős hallgatóság tapsolt és éljenzett. Nem ez volt aznap éjjel a legkritikusabb, legbátrabb, legokosabb felszólalás, de Tardos ösztönösen ráérzett a közönség (és az ország) szabadabb levegőre, őszinteségre vágyó hangulatára, miközben bátran beismerte és őszintén megbánta saját korábbi bűnét is, vagyis hogy az ötvenes évek elején maga is lelkesen írta a szocreál riportokat. (Egy későbbi visszaemlékezésében, amelynek szintén a „A tengervíz sós" címet adta, utalva a lengyel költő, Adam Wa- ik 1956-os verscímére és a saját, akkoriban publikált cikkére, azt írja: a későbbi börtönbüntetést, ma már belátja, talán megérdemelte, ha nem is 1956-os szerepéért, de korábbi, az ötvenes évek elején írt Szabad Nép-beli cikkeiért, a Rákosi-rendszer melletti tudatlan, naiv, de épp ezért akár bűnösnek is tekinthető kiállásáért.)

Ezek a háború alatt vagy után a fasiszta üldöztetés

nyomán kommunistává lett fiatal (részben zsidó) értelmiségiek általában polgári családi környezetből érkeztek, nyelveket beszéltek, világot láttak, és néha nyugati lapok, könyvek is eljutottak hozzájuk. Tardos Tibor, amikor alkalma nyílt rá, 1947 után is élő kapcsolatban maradt francia kommunista művészbarátaival, Louis Aragonnal, Georges Braque-kal és más avantgarde, baloldali, de nem sztálinista művészekkel. Őket ezerszer többre becsülte, mint a hazai szocialista realizmus akkoriban itthon sztárolt konjunktúralovagjait, s a kezeik közül kikerült silány fércműveket.

A megtorlás azonnali – de már nem túl brutális – volt. A Petőfi Kört Rákosi nyomban betiltatta, a legkeményebb beszédet mondó Déry Tibort és a pimasz Tardos Tibort csakhamar kizárták a pártból, amiből első oldalas Szabad Nép-hír lett. Csakhogy az eseményeket már nem lehetett megállítani. Rákosi Mátyás csillaga addigra már végképp leáldozott, s minthogy ezt maga nem volt képes átlátni, pár héten belül megérkezett Moszkvából Mikojan szovjet miniszterelnök-helyettes, az ottani politbüro tagja, akit Hruscsovék megbíztak, hogy tegyen rendet végre Magyarországon, ha másképp nem megy, magyarázza el Rákosinak, hogy mennie kell. A szintén 1956 nyarán kitört véres lengyelországi, poznani munkásfelkelés után mindenáron el akarták kerülni, hogy Magyarországon is lázadás törjön ki az akkor már valóban mindenki által utált Rákosi Mátyás ellen.

A legkeményebb beszédet mondó Déry Tibort és a pimasz Tardos Tibort csakhamar kizárták a pártból

Rákosit tehát leváltották, a párt élén posztját korábbi helyettese, Gerő Ernő vette át, de a szovjet és magyar pártvezetők várakozásával ellentétben ez legfeljebb átmenetileg csendesítette le a hazai ellenzéki hangokat. Déry és Tardos népszerűsége viszont lassan országossá terebélyesedett, vezető értelmiségiek és egyszerű munkásemberek tapsoltak nekik, akár nyilvánosan is, barátaik, tisztelőik száma pedig napról napra érezhetően növekedett.

1956. október 23-án az írók, a Szabad Nép évekkel korábban kirúgott újságírói, az Írószövetség lázadó tagjai, a kor közszereplői, így Tardos Tibor is az utcán voltak, onnan, a felvonuló tömegből, a Parlament vagy a Rádió épülete elől siettek az újság Blaha Lujza téri székházába, hogy lelkesen megírják a másnap hajnalban utcára kerülő lapot. Tardos ott volt a következő két hétben az események forgatagában, ahol a saját fegyvereivel: szóval és írással vett részt a forradalomban, ugyanolyan lelkesen, mint fiatalabb korában a francia ellenállásban vagy a negyvenes-ötvenes években az ország újjáépítésében.

Marosán György 1956 decemberében üzent az írónak: ha felvételét kéri a forradalom orosz leverése után alakult kádárista MSZMP-be, elkerülheti a börtönbüntetést. Persze nem kérte, ez akkor a becsület azonnali elvesztésével lett volna egyenlő.

Jött tehát a börtön.

Ettől kezdve támaszkodhatunk Tardos Tibor nyolcvanas években papírra vetett börtönregényére, amelyet a rendszerváltás után itthon is kiadtak, akárcsak az író többi, 1963 után Franciaországban megjelent munkáit – igaz, ezek akkor már többnyire kevés vizet zavartak.

Tardos nem volt piackonform író, és lassan az általa korábban nagy tehetséggel művelt szürrealizmus felett is elszállt az idő, ráadásul 1989 után annyira elszaporodtak itthon az igazi és az önjelölt 1956-os hősök, hogy az ilyesmitől irtózó (és az önmenedzselésben kevéssé járatos) Tardos korábban jól ismert neve másodszor már nem lépte át az országos nyilvánosság ingerküszöbét.

Irodalmi tehetségét, művét elemezni, megítélni nem lehet az író fiának feladata. De ha valamihez – félénken, a téma rendkívüli érzékenységét felfogva – hozzászólhatok most, születése után száz évvel, a halála után 14 évvel, az talán annak mérlegelése: azon felül, hogy magyar (és francia) író volt, mennyire érezhette magát egyben zsidónak is. A válaszom az, hogy ugyan zsidónak érezte magát, de elsősorban negatív értelemben. Mint akit emiatt üldöztek, mint akit emiatt hátrányok értek.

Bár apai nagyanyja egy vidéki (a sarkadi) zsidó rabbi lánya volt, születésekor, 1918-ban, Berettyóújfalun már asszimilálódott magyar polgári, értelmiségi életet éltek: édesapja ügyvéd volt, aki egyaránt szolgáltatott a falu (kisváros) keresztény és zsidó lakóinak. Imádott anyai nagyapja kocsmáros volt ugyanott, az ellenzéki politikai élet egyik motorja, akár zsidóként is, de magyarként mindenképp az 1848-as eszmék tántoríthatatlan híve, a Horthy-Magyarország szabadelvű, liberális kritikusa.

Szombat az interneten

Furcsa antifasizmus – Köves Slomó és a Jobbik | Misna magyarul – Jevamot | 120 milliós csalás áldozata lett a Mazsihisz | Henry Ford, a „nemzetközi zsidó" és a szemérmes polgármester | Aki megpofozta a német kancellárt – Beate Klarsfeld 80 éves | Palesztin vezető: „minden palesztin városban van egy izraeli Auschwitz" | Mazsök: támogatás a holokauszt túlélők második generációjának | A békeimám auschwitzi látogatása

Cikkeink a **www.szombat.org** honlapon. Olvassa a *Szombat*ot az interneten is!

Hogy mindez mit jelent, mi is az a „nagypolitika”, arra Tardos Tibor debreceni gimnazista évei alatt döbbenhetett rá, nagyjából az 1935-ös választások táján, amikor Gömbös Gyula szélsőjobboldali kormánypártja Berettyóújfalun is a rá jellemző erőszakos módszerekkel kényszerítette ki saját győzelmét.

Az ellenzéki gondolatok mellett, talán nemzedéki sajátosságként, talán a korszellemből is következően, duzzogva lázad autoriter hajlamú édesapja életmódja, vagyis a felső középosztály kényelmes polgári életfelfogása ellen is. Bár nem válik forradalmárrá, az apja által finanszírozott első megjelent novelláskötetében (Jogászfalva, 1938), ha némileg hálátlanul is, de éppen ezt az életmódot, az „ügyvéd urakét” igyekszik kifigurázni, a visszájáról is megmutatni.

Közben természetesen – az iskolákban, a mindennapi életben – kénytelen megtapasztalni a Magyarországon mindenfelé jelenlévő antiszemitizmust is. Az alsóbb osztályokban egy-egy tanár – például a tornatanár – nacionalizmusát, a moziban, Makk Károly édesapjának berettyóújfalusi filmszínházában a barátságos, nem kirekesztő, de azért a népeket egymástól szigorúan elválasztó szegregációt (keresztények jobbra, zsidók balra, cigányok az első sorokban), az egyetemen a numerus clausust. Ezt a törvényt időközben már hivatalosan eltörölték, a valóságban azonban mégis élénken él és hat, például a gyógyszerészeti karon is, ahová apja akaratának engedve maga is beiratkozik (mert az írásból, fiam, nem lehet megélni…).

Aztán 1938-ban, húsz éves korában, mégis kikerül Párizsba, a Sorbonne-ra, földrajz-térképészet szakra, és apja ezt is finanszírozza. De a romantikus diákélet ott sem tart sokáig: 1940 nyarán a hitleri német csapatok elfoglalják az európai liberalizmus és a szabad szellem talán utolsó kontinentális bástyáját is, és mint zsidónak, különösen mint külföldi zsidónak, az élete is veszélybe kerül. Menekülnie kell, a déli, pétainista, nem megszállt zónába – nem egy hozzá hasonlóan kétes elemhez hasonlóan. Végül Cannes-ban, egy ifjúsági szálláson talál menedékre. Onnan, vagyis a dél-franciaországi zónából egyelőre nem deportálják a zsidókat, sem a franciákat, sem a külföldieket. Létezik még valami minimális társadalmi szolidaritás is arrafelé, ott félig-meddig illegalitásban azért túl lehetett élni.

Aztán ahogy a háború eldurvul, és Hitler ráront a Szovjetunióra, a francia kommunistákban is felébred a szolidaritás az üldözöttekkel. Ami azt illeti, a Délen bujkáló idegeneknek sem igen marad más szövetségesük, mint a feléledő franciaországi ellenállás, s benne is elsősorban a kommunista párt. Oda vezet tehát az apám útja is. Alig több mint egy évvel később, 1942 őszén, az ország teljes megszállása idején mély illegalitásba vonul, majd 1943-ban belép a pártba, ahol kisebb feladatokkal is megbízzák: mint egykor térképrajzolást is tanult diák,

Tardos Tibor a Petőfi körben

igazolványokat, élelmiszerjegyeket, pecséteket hamisít, s egyszer talán még fegyvereket is szállít egyik helyről a másikra, ahogy felső kapcsolatai, a Francia Kommunista Párt által is szervezett partizánmozgalom, a *maquis* lyoni parancsnokai elrendelik.

Abban a városban szabadul fel 1944 szeptemberében, s Lyonban lesz újságíró egy helyi pártlapnál. 1945 májusa után kalandos úton hazalátogat. Apja és öccse egy Bécs melletti munkatáborban túlélték a háborút, imádott édesanyját meggyilkolták Auschwitzban, és a tágabb családból is csaknem mindenkit. Ő a háború alatt megnősült, családot alapított Franciaországban, érthető, hogy semmi sem csábítja haza, szikrányi honvágya sincs. Apránként új barátokra lel Párizsban. Érdeklődése az *avantgarde* irodalom és képzőművészet felé fordul, újságírói, írói karrierjét

Aragon atyailag támogatja.

Tardos riportot készít a kor legismertebb baloldali művészeivel, Pablo Picassóval, Tristan Tzarával, Georges Braque-kal, s a negyvenes években forrongó párizsi művészeti élet ifjaival lóg, kezdeti szürrealista irodalmi próbálkozásait is ők adják ki, ők olvassák.

1947-ben azonban Lukács Györgynek – Tardos egyes magyar folyóiratokban akkor már megjelent írásai nyomán – az a kósza ötlete támad, hogy a Francia Kommunista Párt tagját, a magyar származású kulturális újságírót hazahívja, hazarendeltesse, mert véleménye szerint a Szabad Nép, a magyar kommunista párt központi napilapja csak nyerhetne egy ilyen minőségi igazolással, egy ilyen művelt, világlátott, írói vénával is megáldott munkatárssal. És Tardos, mint fegyelmezett párttag, engedelmeskedik is a felsőbb utasításnak. De a fegyelmen túl van benne kíváncsiság és ifjonti jobbító hév is. Kíván-

csi az uralomra jutott magyar munkásosztályra, hogy milyen az, amikor a melósok kerülnek hatalomra. Vagyis alapvetően elhiszi a hazug szólamokat, mit sem tud a bürokratikus, diktatórikus szovjet rendszerről. Ilyesmit Párizsban nem láthatott. Ami pedig az ifjonti hévet illeti, úgy érzi, úgy érezheti, hogy szükség van az ő részvételére is az ország újjáépítésében, és ez még egy ideig valóban lelkesíti.

A kollégái, főnökei körében sok a zsidó. A budapesti sajtóban előfordul az ilyesmi. Közülük egyesek segítik, bátorítják, védelmezik, de olyan is akad, aki ellenszenvvel tekint rá. Ő azonban egyáltalán nem a származás szerint választ magának barátokat. (Az pedig, hogy a vallás abszolút semmi szerepet nem játszik ebben, egy ateista kommunistánál talán természetes is.)

Nem felejti el, hogy édesanyját kik és miért ölték meg, őt miért üldözték Franciaországban, mégis inkább feszeng, kényelmetlenül érzi magát, ha ez a téma szóba kerül. Sarkadi Imrével, Hubay Miklóssal, Fábri Zoltánnal, Jancsó Miklóssal ugyanúgy megértik egymást, mint Örkény Istvánnal vagy Karinthy Ferenccel, s ha idegenkedik valakitől, az inkább az okos, de vaskalaposnak, régimódinak látott Déry Tibor lehet, akinek szerinte időnként magyartalan nyelvezetét baráti körben néha bírálja is – ennél súlyosabb váddal író nem illetheti a kollégáját.

Tardos Tibor Fernand Léger-vel

A barátságokon túli, legszorosabb magánéletében sem játszik semmilyen szerepet a vallás, a származás. Második (és harmadik) felesége is keresztény, s ami minket illet (a második, 1953-ban kötött házasságon belüli családi életet), ebből sosem volt a gyerekek számára is érzékelhető súrlódás. Hogy mi (félig) zsidók vagyunk, arról először 13 éves koromban hallottam, s jóval ez után jöttem rá, hogy anyai nagyanyám antiszemita lehet. Persze addigra a család már elemeire hullott, és apám visszatért a távoli Párizsba, ahol csak ritkán, hébe-hóba, az útlevélosztály szeszélyeinek kitéve látogathattuk. Először 1967-ben,

közvetlenül a hatnapos háború után,

amikor Párizst még beborították az „Avec Israel" feliratú, világoskék Dávid-csillagos plakátok. Persze, hát mi is a zsidó államnak szurkoltunk itthon, ez világos volt, ha egyszer az oroszok az arabokat támogatják. De mivel akkor nekem friss információ volt, hogy az apám zsidó, ez rögtön érzelmileg is Izraelhez és az ottani zsidók ügyéhez kötött – annak ellenére, hogy erről vele nem sokat, vagy éppen semmit sem beszéltem.

Csak jóval később, a nyolcvanas években kerültünk fizikailag is olyan közel egymáshoz – amikor már én is Párizsban éltem –, hogy a témát többször is szóba hozhassam. Ami ezek közül családi vonatkozás vagy pesties viccelődés volt, abban ő is fenntartás nélkül partner volt, egyébként azonban úgy vélekedett, hogy zsidó ember ne politizáljon, húzza meg magát, örüljön, ha megfeledkeznek a létezéséről. Nem értettünk ebben egyet, és a rendszerváltás környékén lett is ebből némi feszültség közöttünk. Valamiért – talán mert úgy érezte, hogy az új magyarországi világban erről az oldalról neki már nem jut elég figyelem – nem a hazai liberálisokhoz, hanem inkább a jobboldalhoz, a népiesekhez érezte magát közelebb, s az írószövetségben is inkább velük barátkozott. (Meg az Ab Ovo kiadóval, Vámos Miklósékkal, akik Párizs után Budapesten is kiadták A tengervíz sós című börtönregényt, apám 1956-os visszaemlékezését.)

A tény, hogy élete nagyobbik részét Párizsban élte le, különösen az 1963 utáni időszak, lassan átformálta a gondolkodását. Akkor már szó sem lehetett semmiféle kommunista, internacionalista érzelemről, azt a börtön örökre kiölte belőle. Ahogyan 1956 és a forradalom orosz leverése sokakból, másokból is. Azonban azt már nem ismerte fel, hogy a francia szélsőjobboldal nemcsak a helyi arab kisebbséggel, de a zsidó származásúakkal is ellenséges, és a nyolcvanas évek második felétől érdeklődni kezdett Le Pen mozgalma, a Nemzeti Front, és annak szerintem újfasiszta kiadványai iránt – igaz, végül talán sosem szavazott rájuk.

Gyanítom, hogy saját – szerintem rossz – tanácsát követve akkor már ki akart maradni a politikából, nem csak Magyarországon, de második, végleges otthonában, Franciaországban is. Öregkorára meghasonlott, megkeseredett ember lett, aki sehol sem érezte igazán otthon magát, s nem talált vissza az általa talán ódivatúnak, meghaladottnak látott zsidó gyökereihez sem.

ÉLET ÉS IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes előfizetési díj
1 évre 25 200 Ft
Megrendelhető a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149, 210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!
Keresse az újságárusoknál
vagy fizessen elő!

1% adóddal
100% kultúra

A Szombat Alapítvány kurátorai, Forrás-Biró Aletta pszichológus, Heller Ágnes filozófus, Komoróczy Szonja Ráhel hebraista és Kovács András szociológus is arra kérnek, sőt biztatnak, ajánld adód 1%-át a Szombat Alapítványnak.

Adószám:
18165850-1-42

SCHILLER SZERVIZEK BUDAPESTEN, 5 HELYEN!
ISO 9001:2009 SZERINT TANÚSÍTVA

Márkaszervizek és típustól független szervizszolgáltatások; több, mint 25 éves tapasztalattal!

IV. ker., Fóti út 143.
IV. ker., Külső Váci út 20.
XIII. ker., Váci út 113.
XIV. ker., Tengerszem u. 59/A.
XV. ker., Szentmihályi út 142.

OPEL ŠKODA TOYOTA FIAT RENAULT DACIA Service BOSCH Service

Schiller.hu

Újítsa meg tagságát, vagy váljon Ön is Mazsike-taggá!

Miért jó Mazsike-tagnak lenni?
- névre szóló kártya
- kulturális, utazási, és gasztronómiai élmények
- elfogadóhelyek folyamatosan bővülő köre
- a tagsági kedvezmény vonatkozik: a Mazsike saját és partnerei rendezvényeire, kiadványaira, utazásaira

Az éves tagdíj összege 5.000,- Ft, Nyugdíjasoknak 4.000,- Ft, befizetése személyesen irodánkban (1063 Bp., Tüköry utca 3.), vagy átutalással (bankszámlaszámunk: 11709002-20064275) lehetséges.

Mazsike Kulturális Kártya – a biztosan nyerő választás!

MAZSIKE
magyar + zsidó + kultúra = Mazsike

Támogassa iskolánkat adója 1%-ával!

Alkotó Ifjúság Alapítvány
Adószám: 18004810-1-42

Scheiber Sándor
Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium

9 770865 384003 19003

nka